
A HAZATÉRT FELVIDÉK
KÉPES VASÁRNAP
I. A MAGYARSÁG ÜNNEPE

1938 NOVEMBER 6-ÁN HORTHY MIKLÓS, MAGYARORSZÁG KORMÁNYZÓJA FEHÉR LOVÁN A KOMÁROMI HIDRA LÉPTET

(Foto Scheffer.)

KÉPES VASÁRNAP

A MAGYAR HADSEREG DIADALMAS BEVONULÁSA A FELVIDÉKRE

HOGYAN TÖRTÉNT A FELSZABADULÓ VÁROSOK ÉS KÖZSÉGEK BIRTOKBAVÉTELE?

1938 november 5—1938 november 11. Ez a hét nap csordultas örömünnep volt mindannyiunk számára. Izelitőt adott már belőle október 11-én a lélekemelő bevonulás *Ipolyságra* és *Sátoraljaujhelynek* a Ronyvapatak tulsó partján levő vasuti állomására.

Az ősi föld egy elszakitott darabja ismét egybeforrott az anyaország testével, hogy soha többet le ne váljon róla. Kilencmillió magyar husz keserves év után végre magához ölelhette egymillió meggyötört testvérét. A legszürkébb polgártól a legnagyobbig, a magyar társadalom guláját alapozó névtelenektől a csucson álló kiválasztottakig mindnyájan éreztük, erősebben, mint valaha, hogy történelmet csinálunk és hogy ez a történelmi fordulat egyet jelent a mi életünk szebb, dúsabb, termékenyebb jövőt igérő változásával is. A Történelem — ezt is magunkon tapasztalhattuk — csak néha-napján maradéktalan örömünnep. Most az volt.

A visszatérő föld városai és községei mámoros lelkesedéssel fogadták katonáinkat, ezt a semmiből elővarázsolt, pompás és kemény hadsereget. A krónikás, akinek betükbe kell öntenie, hogyan folytak le száz meg száz helyen ezek a mindörökre emlékezetes bevonulások, az első percben mélységes elfogódottságot érez. Hiába hunyja le szemét: szinfoltok kavarognak, felvillan egy térség, egy folyampart, egy hegyoldal, lihegő, zokogó, rivalgó ezrekkel, zászlók intenek feléje és ölelő karok, fáklyásmeneteket lát, harangzúgást, dalárdákat, szavalókórusokat hall... Néha egy-egy arc válik ki a kavargásból: öreg, harcsabajszu magyar, amint árkált ráncain legördül két nehéz, tiszta könnycsepp; fiatal asszony, amint görcsösen harapdálja galacsinba gyurt keszkenőjét, szöszke, kékszemü fiucska, amint tágranyilt, fényes szemmel bámul az elvonuló honvédekre, körülnéz s egyszerre elmosolyodik, mintha most értené meg, hogy körötte mindenki magyar...

A krónikás vár, hogy elhalkuljanak a zenekarok indulói, az ütemes léptek dobaja, a szekerek csikorgása, a gépesitett osztagok dübörgése, hogy elzuhogjon fölötte ez a roppant élmény-anyag... Egy-két nap távlatából máris sorrendbe illeszkednek az epikus hömpölygésü jelenetek, tisztulnak az arányok, kibontakoznak *az egész* körvonalai ugy, ahogy azt a legnagyobb rendező: a történelmi igazságszolgáltatás szabályozta. A krónikás munkához láthat.

Hogyan is történt?

Medve, Doborgaz, Párkány, Komárom...

November 5-én, szombaton, a Duna partján, Medvénél és Doborgaznál honvédeink pontonhidakon mentek át a Csallóközbe. Már itt is felbukkantak az első, lombokból, virágokból font diadalkapuk, itt is 25—30 kilométeres körzetből gyültek össze ezrével az emberek, a két község főterén a plébános és a járás vezető emberei fogadták a bevonuló csapatokat, hullt a virág, szólt a zene, harsant az éljen... *Medvén* idős házaspár megfakult zászlót lobogtatott az üdvözlők tömegében.

— Husz éve rejtegettük ezt a zászlót a szalmazsákban — magyarázta az öreg. — Még Nagy-Magyarország idejéből való.

November 6.: Párkány. Az őszi reggelben Esztergom ősi várának hegyfokáról, mely dacos hajóorrként szögell ki a Duna fölé, hatalmas magyar trikolórt lengetett a szél. Lent nyüzsgött a város, az utcákat elállták a felfejlődő csapattestek, a kanonokok barokk házainak falához simulva csokrokat szorongató gyerekek, magyarruhás lányok, ünneplőgunyás polgárok sóvárogtak át a tulsó partra, Párkány látszólag kihalt, néma utcáira. De mihelyt megtörtént a hidon a hivatalos átadás a katonai parlamenterek között — vagyis pár perccel 8 óra után —, mihelyt kicsörtetett az utolsó, roskadásig megrakott cseh gépszekér, a halott város, mintegy varázsütésre, megelevenedett. Az utolsó pillanatig cseh terror alatt állott emberek kitódultak a kapualjakból, leverték a cseh utcatáblákat, nemzetiszinü szalagokkal, a kormányzó fényképével diszitették a bezúzott kirakatablakokat s mire vitéz Nagy Vilmos altábornagy vezetésével az első magyar hadoszlopok feltüntek a hid innenső felén, kétoldalt már önfeledt, mámoros, daloló, repeső embererdő állott sorfalat. Biblikusan megkapó jelenetek játszódtak le. Egy bevonuló magyar tiszt kenyeret hozott a karján. Egy másik letérdelt a felszabaditott földre és megcsókolta . . . Bokáig őszirózsában gázoltak a bakák, ágyuk, lovak, virágbaborultak. A diadalkapuval ékesitett Fő-téren a csapatok díszmenete után sor került a szónoklatokra.

— Mi éhesen, rongyosan csináltuk meg a nemzeti egységet — hirdette jogos büszkeséggel Porubszky Géza plébános-képviselő.

A tömeg, mint egy ember, orkánszerü rivallgásban tört ki, mikor tábornagyi botjával kezében, *József királyi herceg* kezdett beszélni:

— Életem legboldogabb napja ez a mai — mondotta többek között —, midőn a trianoni várat megingni látom . . . Tudom, hogy ez a vár teljesen öszsze fog omlani . . . A mai nap csak az első lépés volt!

A Te Deum után étel, ital került elő — hogy tudtak ennyi földi jót eldugni a csehek elől? —, felharsant a térzene, megszólalt a rádió, a házak falain már ott viritottak a magyarnyelvü falragaszok, és este, az Esztergomból áthallatszó takarodóra, a kürtösök husz év óta először válaszoltak ugyanazzal a dallammal Párkányról...

A kép még nagyszabásubbá tárult ugyanezen az esős, vasárnap délelőttön *Komáromban*. Itt is megkoppantak a hidon a parlamenterek léptei, itt is a Duna habjaiba loccsantak a torlaszoló „spanyol lovasok". És megindult, élén a fehér paripáján lovagló Hadurral, a hadsereg zöme, a zsufolt Klapka-térre. Ez a bevonulás, *Horthy Miklós* komáromi diadalmenete, ma már országszerte legendássá nőtt; minden részletét ismertette a rádió helyszini közvetitése, részletes tudósitások számoltak be róla, mégsem tud betelni vele senki. Ez a novemberi vasárnap itt ért el a telitettség legmagasabb fokára. A magyar szivek itt dobogtak leglázasabban, itt, Jókai szülőhelyén, Klapka vörössipkásainak árnyékában. Az egész magyar mult, Nagy-Magyarország lelke lengte körül a díszemelvényen ülő kormányzónét és két fiát, a miniszterelnököt és munkatársait, az előkelőségeket; gondolatban az egész magyarság elvegyült a végeláthatatlan sokaság soraiban, amelyiknek megadatott, hogy ott lássa maga előtt kormányzónkat, amint fedetlen fejjel hallgatta a magyar Hiszekegyet . . .

Szüntelenül zugott az üdvrivalgás:

— Éljen Horthy! . . . Horthy! . . . Duce! . . . Mindent vissza! . . .

Elsőnek *Imrédy Béla* üdvözölte a kormányzót.

— A látomás beteljesült — mondotta meszszecsengő, érces hangján a miniszterelnök. — A Hadur fehér lovon bevonult a felszabadult, ősi földre . . .

Az első kidöntött cseh határoszlop Ipolyságnál.

A mámoros lelkesedést még növelték *Fülöp* városbiró zokogásba fulladó szavai:

— . . . Komárom városa emelt fővel áll a nemzet előtt, mert tudja, hogy hitében, hűségében soha meg nem ingott s nemzeti kötelességét, a drága hazától elszakitva bár, mindenkor hűségesen teljesitette.

A kormányzó beszédét viszont olyan áhitatos csend fogadta, hogy a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani. Amikor azonban elhangzott az utolsó mondat:

—... Rég várt örömünnepe ez a mai nap igazságunk győzelmének, amelyben fanatikusan hinni és törhetetlenül bizni egy pillanatig meg nem szüntem — erre olyan egetverő éljenzés tört ki, hogy megremegtek belé a Klapka-tér öreg házainak falai.

A Himnusz, elsőizben a megszállás óta... Egy pöttömnyi, magyarruhás leányka verset mondott, a kormányzó felemelte magához és megcsókolta... Majd a Klapka-induló hangjaira megkezdődött a katonai díszmenet. Szemező

Baloldali kép: a bevonult honvédség az ipolysági városháza előtt.

esőben másfél órán át vonultak el a gyalogosok, műszaki csapatok, folyamőrök, kerékpárosok, huszárok, tüzérek, motoros ütegek, páncélkocsik az emelvény előtt, igy igazolva a siró-nevető, büszke és boldog komáromiaknak, hogy a bitorlók minden rágalma közül az volt a legaljasabb, amely elhitetni próbálta velük, hogy nincsen magyar hadsereg.

Magyar csapatok a Bodrogközben, Zemplénben és Beregben

Ugyanezen a vasárnapon a régi trianoni határ észak-északkeleti vonalán is megkezdődött az előnyomulás. A délelőtt folyamán a *Littay-Littenecker András* altábornagy parancsnoksága alatt álló miskolci 7. vegyesdandár *Káros* határközségből kiindulva előbb *Bodrogszerdahelyet* szabaditotta fel, majd áthaladva *Bodrogszentmárián, Bodrogkeresztesen* és még féltucatnyi falun, *Királyhelmecig* hatolt előre, hogy itt találkozzék a délebbről, *Perbenyik* irányából felkanyarodó hadoszloppal. A *Beregszász* felé terjeszkedő szárny ezalatt *Asztély* községét szállotta meg. Egyre gazdagodott a legyezősen széttáruló kép, óráról-órára uj szinek, uj mozzanatok villantak fel a dus összességben.

Bodrogköz vidéke szelid dombhajlásokkal simul a bevonulók elé, *Királyhelmec* körül már magasodtak a halmok, sötét tűleveleikkel felbukkantak az első fenyők, mig keletebbre, Beregben, iszamlós mezők csillantak a lágy, novemberi fényben, tömzsi bükkök, borzas cserjések, fehérre meszelt törzsü diófasorok bólongtak, mintha köszönteni akarnák az érkezőket: „Csakhogy eljöttetek!". Olyan ismerős volt ez a táj. Annyira rokon azzal a másikkal, a tegnapi határontulnan fekvővel. Ha nem turták volna fel lövészárkok, betonfedezékek, ásitó tank-csapdák, ha nem kellett volna kézzel elhordani az országutjain felhalmo-

Leszerelik a régi csehszlovák—magyar határ vámsorompóját.

Alsó kép: a fehérzászlós parlamenter felvirágzott motorcsónakon megy át a Dunán Medve községbe.

zott sulyos köveket, első látásra azt hihette volna az ember, sohasem dult errefelé jött-ment horda. Ez a benyomás azonban csakhamar eloszlott, csalóka volt. Az előnyomulás sűritett drámaiságát éppen az adta meg, hogy — ellentétben a párkányi, komáromi ünnepségekkel —, pillanatról pillanatra érezni kellett a visszavonuló másik tábor közelségét. A bitorlók szinte odatapadtak ehhez az áldott földhöz, fogcsikorgatva adták át minden rögét. A *Bodrogszerdahelyet* környező halmokról még cseh gépfegyverek tüzeltek egy felderitést végző magyar repülőgépre, ámbár ez pontosan betartotta az előirt határvonalat. Távolabb ledöntött tilalomfa hevert az árokban, cseh szöveggel: „Cesta uzavreta — Tilos ut", a perbenyiki öreg Majláth-kastély keritésén másik ékesen szóló felirás hirdette, hogy: „Vchod je prisme zakarany — Tilos az átjárás". És a lakosság nem tudott betelni a szörnyü cseh erőszakoskodásokról szóló beszámolókkal. Külön adókat vetettek ki rájuk, halálos fenyegetésekkel tartották őket házaikban az utolsó pillanatig, a sötétség beálltával golyószórókkal pásztázták végig az utcákat, kézigránátokat dobtak az udvarokba, romboltak, raboltak, robbantottak és mai napig sem engedték haza a cseh katonának összefogdosott magyar legények nagyrészét. Ráadásul gyilkoltak is: *Noga Lajos* borsi fényképészt szombaton éjjel lőtték le a határon, amint éppen visszatérőben volt egy sátoraljaujhelyi rokoni látogatásáról.

Csoda-e, ha ez a nép most nem akar hinni a szemeinek, ha erős emberek sirtak az örömtől, ha idős asszonyok reszkető kézzel simogatták a katonák mundérját? Oh, ezek a csordultas fogadtatások . . . Őszirózsák záporozása, hevenyészett diadalkapuk — asztélyiak frissen sült perecekkel aggatták tele a magukét! —, boldog adakozás a szegénységben, reszketős hangon, husz év óta először énekelt „Isten áldd meg a magyart!" és könnyek, könnyek... *Királyhelmec* piacán *Mécs László*, a pap-költő, zokogva ölelkezett össze vitéz Béldy Alajos ezredessel, és elmondta a legszivhezszólóbb üdvözlő beszédek egyikét:

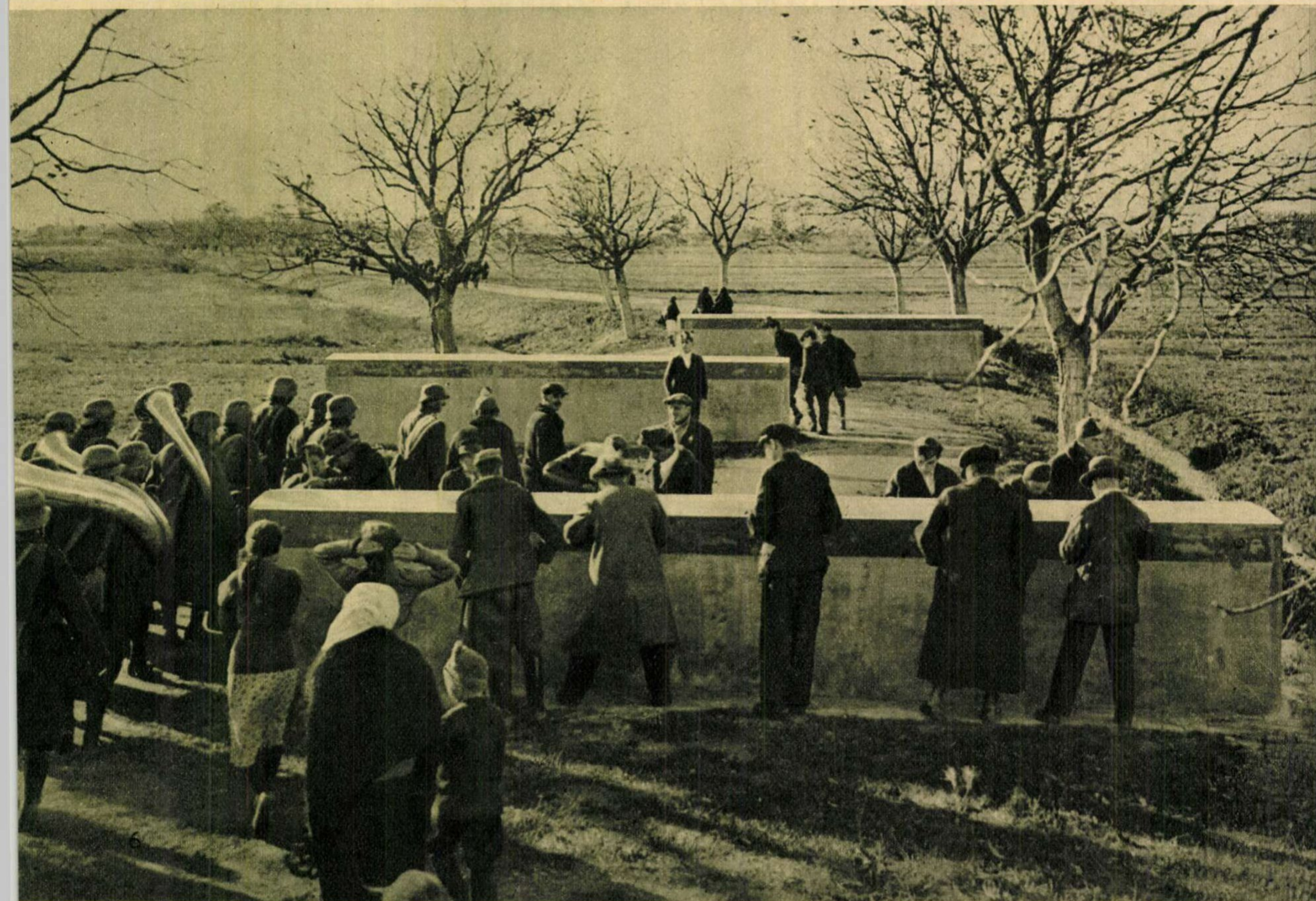
— Ha én most verset tudnék irni, ezt a cimet adnám a versnek: „Szájkosár nélkül"...

Az ujságiróknak, akik e megrázó jelenetek szem- és fültanui lehettek, leginkább mégis két jelenség ötlött a szemükbe. Először is: honnan került elő ez a sok szines pruszlik, gyöngyös párta, ezerráncu rokolya, háromszinü zászló? Erre a kérdésre *Szabó Jenő* szerdahelyi görögkatolikus esperes adta meg a választ: a ruhanemüeket szemefényeként őrizte a lakosság, ami pedig a nemzetiszinü lobogók eredetét illeti, a férfiak éjszakánként messze vidékről, életük kockáztatásával hozták a piros, fehér és zöld selymeket, amiket aztán az asszonyok magyar zászlókká varrtak össze. Készülődtek. Vártak rá.

És itt a második csoda: hogyan sajátithatta el ez a sok Trianon után született fiatal nép, meg öklömnyi apróság ezt az izes magyar beszédet? Hogyan énekelhetik ilyen tisztán, hiba nélkül a Himnuszt?... Áldás szüleikre, papjaikra, magyar tanitóikra, ők szitották bennük a nemzeti érzés lángját olyan magasra, hogy például *Királyhelmecen* egy 6—7 éves kislány ezt visongatta vékonyka hangján a bokáig virágban gázoló csapatok felé: *„Husz évig vártunk rátok!"*

Párkányon, Komáromban a történelem lehellete suhant el fölöttünk; ezekben a bodrogközi, zempléni, beregi kifosztott és most már mégis boldog fal-

Alsó kép: a volt trianoni határon a csehek által épitett beton-akadályok közt vonul át a megszálló honvédség (Bodrogszerdahely).

vakban meghitt, családi ünnepek sorozata derült ránk. Nemcsak az otthonias tájék fogadott magába — egy nép hozta elénk tenyerén a szivét, egy nép, amely izig-vérig magyar maradt és most visszatért testvéreihez.

A rozsnyói hegyvidék és a Csallóköz

November 7-én, hétfőn délelőtt csapataink Rozsnyó irányában *Tornahorvátnál* átlépték a határt és kevéssel utóbb bevonultak a régi megyei székhelyre, Tornára. Gyönyörü idő volt. A barokk vármegye finom homlokzata előtt — két helyen le van verve róla a vakolat, ott, ahol a csehek leemelték Masaryk és Stefanik bronz domborműveit — vagy 4000 magyar tolongott. Lelkes, boldog fogadtatás volt, lemosolygott rá a hegyoldalról a 600 éves katolikus templom és a romjaiban is tiszteletet parancsoló tornai vár. A várost a hatóságoktól *nemes Domaiczky Ödön* vezérkari ezredes, dandárparancsnok vette át; a hivatalos fogadtatás keretében egy ötéves fiucska nagy büszkén vágta ki neki: Kicsi vagyok, de magyar!...

Küldöttség is jött: az uj határ tulsó, cseh felén maradt Ájfalucska község ruszin lakossága könyörögve kérte, csatolják őket is Magyarországhoz, hiszen szivben-lélekben magyarok és éhenhalnak, ha elszakadnak Tornától, meg a Bodrogköztől... Hasonló hirek jöttek *Dobsináról* és *Mecenzéfről*, ahol nap-nap után megujulnak a tüntetések Magyarország mellett. Mindez legjobb bizonyitéka annak, hogy az uj határ sem lehet végleges!

A csehek?... Néha felbukkant egy-egy elkésett teherautójuk az énekelve menetelő honvédek között. Sötét tekintettel sunyitottak katonáinkra és szedték az irhájukat, amilyen gyorsan csak tudták. Minden okuk meg volt a sietségre. Nem elég, hogy raboltak és fosztogattak, Hárskuton szombaton lelőtték a biró fiát s alig pár órával hadoszlopunk bevonulása előtt még négy repülőjük keringett a környék felett, gépfegyvertűzzel riasztgatva az ünneplésre készülődő magyarokat... Most már mindez lidérces álomként hat. A megszállókra a rombolás nyomain kivül csak a város körül zárt tűzrendszert alkotó betonerődök emlékeztetnek; ezeket azért nem pusztitották el, mert felrobbantásuk esetenként 100 kiló ekrazitba került volna...

Az ujságirók gépszekere ebéd után vágott neki a gyönyörü *szádelői* völgynek. Kétoldalt teljes pompájában bontakozott a gazdag felvidéki táj, vörhenyesrőt szineivel, tölgy- és fenyveserdőivel. Az emberek a pompás műut két szélén sorfalat állva, repestek az elvonuló csapatok felé; megint virághalmok, megint a Himnusz, ölelések, felcsukló zokogások... Sokan, mit sem törődve a cseh fenyegetésekkel, itt fagyoskodtak egész éjjel a szabadban, csakhogy elsőkként pillanthassák meg a felszabaditókat. *Szádelő, Tornagörgő, Szádalmás,* lombokból font diadalkapu a felirással: „Isten hozott! Husz éve várunk! Éljen Horthy!"... És mennyi vadonatuj, sebtében összevarrt nemzetiszinü zászló!... Az iskolás gyermekek tanitóik vezetésével vonultak ki, üde hangjuk csengett az ózondus levegőben: „Min-dent visz-sza! Mindent vissza!" (már ezt is megtanulták). Négy óra felé a *Szoroskő-tetőről* elragadó kilátás nyilott a kék párákban fürdő *rozsnyói völgyre, Krasznahorka* tornyos várával s a háttérben a két pompás hegycsucscsal: a Pipitykével (1226 m) és az uj határon álló Ökörheggyel (1283 m). Ez a magaslati pont a megnagyobbodott csonka ország egyik legszebb része, bizonyára az idegenforgalom eldorádójává válik. Lent, gróf Andrássy Dénes hires fehér mauzoleumának kertjében ekkor még két cseh harcikocsi vesztegelt, de ki törődött velük?!... Amint az a szép, nevetős krasznai lány mondta, aki a többi ezrek példáját követve, csapataink elé jött: — Most, hogy magyarokat látunk, már a cseh tankoktól se félünk!

Hamar esteledett. Az apró falvak házai megható kivilágitással: az ablakokban lobogó mécsekkel és gyertyákkal mondtak mégegyszer köszönetet a tovamenetelő katonáknak az első nyugodt éjszakáért.

Változik a kép: a *Csallóköz* birtokbavétele — amely a maga teljességében szintén ezen a hétfői napon játszódott le — más szineket hoz. Ezen a Dunaöntözte televény földön mintha még forróbb, még pezsdülőbb volna magyarjaink vére. Felejthetetlen jelenetek! . . . Egy öreg magyar, aki már nem birta kivárni a bevonulást, rohamcsónakon hozatta át magát az öreg Duna innenső partjára, leborult a földre, megcsókolta, aztán felemelkedett s mig két vén szeméből patakzott a könny, ennyit tudott mondani a körülállóknak: — Szerbusz! . . . Egy csonttuberkulózisos 18 éves lány kivitette ágyát az utra, hogy ő is végignézhesse honvédeink elvonulását. De ki tudna minden megrenditő jelenetet felsorolni? Akadtak csallóközi falvak, ahol nem tellett zászlóra, hát a házak falára, a keritésekre festették a lakosok a három varázs-szót: „Piros—fehér—zöld!"

Guta községben, a Csallóköz szivében annál nagyszerübb ünnepség fogadta csapatainkat. Száz feketeruhás, nemzeti szin kokárdás, délceg legényből álló bandérium várta őket a határban. A község esőáztatta utcáján még látszottak az alig negyedórája eltakarodott csehek gépkocsi- és motorkerékpárnyomai, de az ámuló bevonulókat már zászlóerdők, kész diadalkapuk fogadták, a cseh utcatáblák lent hevertek a sárban, helyettük a Fő-utcán ott büszkélkedett a „Horthy Miklós-ut" elnevezés, a Fő-tér pedig „Hősök-tere" lett. Itt, ezen a téren, 3000 magyarruhás gyermek énekelte el déliharangszókor a Himnuszt és a Hiszekegyet. *Bognár Gergely* szentszéki tanácsos ünnepi szónoklatából emeljük ki a legjellegzetesebb részt:

— A csehek mint rablók jöttek, mint rablók mentek! De a 20 esztendős rabság és sanyaruság jó volt arra, hogy megtanitson valamennyiünket, mit jelent szabad magyarnak lenni!

Igen, mint rablók mentek . . . Pénzt sarcoltak. Elcipelték az élelmet, magukkal hajtották az állatokat is. Három, roskadásig rakott teherautójuk még bevonulásunk után is ott veszkődött közelünkben, a marasztaló csallóközi sárban.

Ógyallán — bár kivül esik a Csallóközön — ugyancsak hétfőn délben vettük birtokunkba —, száz betelepitett család is távozott a megszállókkal; ezeket a szinmagyar vidék népességi adatainak meghamisitására költöztették ide. A városkában, Feszty Árpád szülőhelyén, hetek óta folyt a költözködés. Hétfőn délelőtt 11 óráig még cseh gépfegyver meredt ki a toronyból. Mikor déli harangzugáskor csapataink *Hennyey* tábornok vezetésével az egyik oldalon bevonultak, a csehek akkor kullogtak el a másikon. Az iskolából magukkal vitték a könyvtárt, a pulpitusokat, a padokat, a kisebb berendezési tárgyakat pedig darabokra zuzták. Vandalizmusuk, romboló dühük azonban a világhirü Csillagvizsgáló kifosztásánál érte el tetőpontját. Itt csak a négy puszta falat hagyták meg s még ezekről is cafatokban lógott a tapéta . . .

Katonáinkat — akiket *Jaross Andor,* a felvidéki magyarság vezére is elkisért. — a cigányzenekar Rákóczi-indulójának hangjai mellett *Feszty István* és *Jaross Vilmos* fogadta.

— Husz éve gondolunk rátok — mondotta többek között *Jaross Andor* —, tudtuk, hogy eljön ez a nap, amikor utoljára voltak itt idegenek. Igérjük, hogy ide többet egy sem teszi be a lábát!

És visszazugta a tömeg:

— Nem, nem soha!

Érsekujvár és Rozsnyó

November 8-án, kedden három szakaszon folytattuk tovább az előnyomulást: a Párkány és Ipolyság mögötti vidéken, Érsekujvár környékén s végül: *Rozsnyó felé.*

A Párkány és Ipolyság közötti községekben min-

Horthy Miklós kormányzó a komáromi leányok üdvözlését fogadja a város főterén.

denütt ugyanaz a könnyes lelkesedés, mindenütt zászlók, diadalkapuk, fenyőgallyak, piros-fehér-zöldre átfestett cseh utjelző oszlopok. *Csatán* az emberek sorfalat álltak, összeölelkeztek a katonákkal, elkapkodták a kormányzó képeit és a nemzetiszinü jelvényeket. A bevonuló csapatok vezérét, *Kolossváry ezredest Dudinszky Tivadar* tanító üdvözölte; őszirózsazápor hullott a hangos énekszóval menetelő századokra és az ujságirók gépszekerére. Tovább. *Ipolyszakállos:* a diadalkapuban álló községi biró nem tudott szóhoz jutni a zokogástól. A levegőben — gyönyörü napfényes idő volt itt is — repülőgépek keringtek. *Garamtamásd:* földrengető éljenzugás, ütemes kiáltozások: „Horthy! Horthy!" *Vezekény:* a lakosság, amely Szüz Máriás templomi zászlók alatt, élén a feszületet vivő pappal, fogadta honvédeinket, a diadalkapunál térdre hullva hálaimát mondott. A házakból asszonyok rohantak ki, meleg konyhaszagot, ízes kalácsokat, frissen sült, ropogós lacipecsenyéket hozva magukkal. S alig multak el a nagy viszontlátás első, lelkendező percei, máris özönleni kezdtek a panaszok: a csehek az utolsó pillanatig embertelenül gyötörték a felszabadulásra váró népet; csak délután négyig lehetett az utcán tartózkodni; három vezekényi magyar megszegte ezt a tilalmat, most sulyos betegen, zuzott és ütött sebekkel fekszik odahaza... Ismerős hangok ezek. Mintha Bodrogköz és Zemplén, Torna vidéke és a Csallóköz kisértene: mindenütt ugyanaz az elvetemültség, a kiebrudalt bitorló bosszuállása, aki legalább megpróbálja megdézsmálni, sőt elpusztitani a javakat, melyekhez semmi joga nincsen. Végül *Zseliz:* a parasztság az 1905-ben alakult Gazdakör tépett zászlaja alatt vonul ki, amelyet husz éven át ládába csomagolva, pincék mélyén rejtegettek.

Érsekujvárra délután vonultunk be. A Nyitra jobb partján fekvő „kurucváros" — ne feledjük: Rákóczi innen bocsátotta ki 1706-ban hires manifesztumát, az itteni piacon fejezték le *Ocskay Lászlót*, az áruló kuruc tábornokot —, a mindenkori magyar szabadságharcok ősi fészke, örömteli lázban fogadta a *vitéz Hennyey Gusztáv* tábornok vezetésével érkező hadsereget. A Fő-téren mozdulni sem lehetett a feketéllő embersokaságtól. Az üzletek, bankok zárva, a házak ablakaiból, erkélyeiről, tetejéről méteres nemzetiszinü zászlók, drága szőnyegek, szines papirfüzérek csüngtek le. Olyan volt ez a különben szomoru város, mintha majálist ült volna: a visszatérés szivszakadva várt majálisát. A hivatalos fogadtatás megható és nagyszabásu volt. Egymásután szólaltak fel: *Turchányi Imre* szenátor, aki a Fronttharcosok nevében megeskettette a tömeget, hogy Érsekujvár most már örökké magyar marad; *Holota János* városbiró és képviselő, aki büszkén hangoztatta:

— Ez a város az elmult husz év alatt a felvidéki magyarság ellenállásának központja volt. Hiszen éppen itt alakult meg az Egyesült Magyar Párt!

Jaross Gábor, a felvidéki magyar vezér gimnazista fia, a felvidéki magyar fiatalság hazafias érzéséről biztositotta a felszabaditókat, majd apja, *Jaross Andor*, a kinek felszólalását a forró szeretet minden jele köszöntötte, kifejtette, hogy most, az elszakitott felvidéki magyarság visszatérése után, *az egységes Magyarországon, hozzá kell fognunk az egységes magyarság megteremtéséhez.*

Jaross Andor és *vitéz Hennyey Gusztáv* kézfogással pecsételték meg a testvéri viszonyt a honvédség és a felvidéki magyarság között, majd a tábornok mélyen megindulva köszönte meg az üdvözlő szavakat.

— Fogadjuk meg, hogy erre a területre más, mint magyar, soha sem teszi többé a lábát! — hangzott pattogó felszólitása, amelyre tomboló helyeslés volt a válasz. Aki azonban azt hitte, hogy ez a tizezernyi torok már nem képes még hangosabb éljenzésre, az alaposan tévedett. Amikor ugyanis a vezénylő tábornok beszéde végén mély hódolattal emlékezett meg a legfőbb Hadurról, a „kurucváros" terei, alacsony házaktól szegélyezett, bolthajtásos utcái egyetlen, boldog, harsány éljenriadalba olvadtak, amely a tussthuzó cigányzenekarok hangjával megerősödve, szétáradt a dombos tájon.

Az egyik ház kapujában nagykendőbe bugyolált öreg anyóka sirdogált:

— Istenem, csakhogy ezt megérhettem! — tördelte. — Most már nyugodtan halhatok meg.

Ugyanezen a napon honvédeink megindultak a Sajó völgyében északnyugat felé. *Krasznahorka vára* meredek hegyormával, csipkés bástyáival, zömök tornyaival ismét a miénk lett; kapuja felett nemzetiszinü lobogót lenget a szél. A magyar kultura szempontjából mérhetetlen nyereség, hogy ez a kitünő állapotban lévő történelmi műemlék, amelynek épitése a XIII. század elejére nyulik vissza, visszakerült. Közelében van gróf *Andrássy Dénes* már emlitett mauzoleuma, ahonnét eltakarodtak a tegnapi cseh páncélkocsik, termeiben pedig a kuruc idők, a török háboruk és a középkori harcok, valamint az Andrássy-család történeti emlékeit őrzik.

Különösen megható volt csapataink fogadtatása *Jolsván.* Az eléjük kivonult lakosság sirva panaszolta, hogy ők is méltóképpen akarták megülni ezt a nagy napot, de a csehek fegyverrel támadtak rájuk, felgyujtották napok óta készült diadalkapujukat, elkobozták hímes zászlóikat, ugyhogy most csak igy, szegényesen, de szivük minden melegével fogadhatják őket.

A nap legnagyobb eseménye azonban *Rozsnyó* visszacsatolása volt. A hires bányaváros már hétfőn megkezdte diadalkapuinak épitését s ámbár a csehek puskatussal támadták meg a serénykedő magyarokat, a lakosság olyan fenyegető magatartást tanusitott, hogy a munkát mégis befejezhették. A gyönyörü műutról a gyalogság vonult be először a csúcstetejü, patinás házak közé, majd a hegyi tüzérség és a tábori ütegek következtek. A hepe-hupás kövezetü utcákon embererdő lepte el a járdát, jutott belőlük a feltépett háztetőkre is, amelyeknek cserepei közül övig nyultak ki a vadul éljenző nézők. Ez a csöndes, tartózkodó, hajdan gazdag patricius város most szinte felolvadt az öröm tüzes kohójában. Minden rendü és rangu polgársága kivonult. A környékbeli bányászok arannyal diszitett, fekete egyenruhái közé rengeteg lila-cingulusos papi reverenda vegyült. Eljött *Bubnis Mihály* rozsnyói püspök, a Hlinka-párt vezetője, magyar kokárdával a mellén; ott volt *Hóvagy Sándor* csesznekí evangélikus lelkész: csak ma reggel menekült el parókiájáról a csehek elől, akik paptársát, *Valent Istvánt* elfogták és magukkal hurcolták.

Lassan sötétedni kezdett. Az a finom szürkület volt ez, mely oly sajátos a hegyvidéken; itt még napnyugta előtt bevonja a völgyteknőben fekvő emberi településeket a mindinkább sürüsödő ködfátyol. Rozsnyó e párafinom lepellel mintegy menyasszonyi fátyolt öltött magára az anyaországgal való menyegzőjére. A kosár-rácsos ablakokban sorra gyulladtak

ki a sárgán lobogó mécsek és a fehér gyertyalángok. A püspöki palotán *Horthy Miklós* óriás képét egész tűzkoszoru övezte. Lent, a Főtéren, mintegy 6—8000 ember szorongott a példás rendbe igazodott hadoszlopok körül. Magyarruhás hölgyek, Petőfi-nyakkendős diákok, gérokkos, görnyedthátu öregek, reszketős kezükben elefántcsontnyelü feketebottal, amilyent talán már csak itt látni egész Európában... Nincs szempár, amelyet ne homályositana el a boldogság könnye. Sok bányász kétségbeesetten panaszolta, hogy *Szomolnok* és *Dobsina* nem került vissza és ez az ő megélhetésüket veszélyezteti. Közben folyt az ünnepség, minden szónoklat után — dr. *Langhoffer László* a Magyar Nemzeti Tanács, *Majkuth Albert* a város nevében beszélt — egetverő éljenzés harsant fel. Vitéz *Littay András* altábornagy azt sem tudta, melyik feléje nyujtott kezet ragadja meg előbb. A Kossuth-szobor talapzatára még előző éjjel felrögzitették nagy szabadsághősünk nevének aranybetüit, a Stefanik-szobrot pedig, amelyet a csehek a mi szobrunk helyébe állitottak, ugyanekkor leszerelték és elszállitották. Az öreg Rákóczi-torony galériájáról hatalmas fénybetük ragyogtak le: „Magyarok voltunk, magyarok vagyunk, magyarok maradunk!"

Éjszaka lett. A toronyból tárogató szólalt meg, igazi felvidéki tárogató, a tömeg fáklyásmenetet rendezett, a bányászlámpák imbolyogtak, a vár ablakából villanyfüzérek piroslottak alá és a környező hegyek csúcsán a fellobbanó pásztortüzek szikrázó koszoruja hirdette: „Rozsnyó hazatért."

Fülek és Beregszász

November 9-én, szerdán reggel lovascsapataink *Somoskőujfalunál* lépték át a trianoni határt és *Fülek* felé meneteltek. Minden egyes közbeneső faluban meg kellett állaniok, hogy végighallgassák az üdvözléseket s igy *Ragyolcra* csak félkettőkor, *Bénára* pedig negyedháromkor érkeztek meg. Mindenütt ugyanaz a kép: virágeső, tolongó emberek, zokogás, ölelgetések...

Háromnegyedhárom: *Fülekpüspöki*... Messziről már látszik a *füleki vár;* évszázados bástyáin Nagy-Magyarország térképe van kirakva, roppant fehér betük fénylenek mellette: *„Mindent vissza!"*

Fülek. A város határában lovasbandérium várt honvédeinkre, köztük két legény a 6-os huszárok régi világoskék-piros egyenruháját öltötte fel. A diadalkapunál *Csaba József,* a Magyar Nemzeti Tanács elnöke köszöntötte a bevonulókat. A Koháry-család épittette régi templomot és az ősi kastélyt óriási zászlók boritották. A téren sokezer főnyi tömeg szorongott, örömujjongással fogadta az elővédet, a kerékpáros huszárokat, a cseh hadseregből megszökött magyar katonákat... A díszemelvény előtt ötven-hatvan magyarruhás lányka helyezkedett el. A hivatalos szónoklatok és egy kislány szavalata után vitéz *Miklós Béla* ezredes, lovasdandárparancsnok meleg szavakkal mondott köszönetet a városnak és a közönségnek a tuláradó fogadtatásért. A várhegyen piros-fehér-zöld lámpák hirdették, hogy ez a város ismét Magyarországhoz tartozik:

— *Filakovo meghalt — éljen Fülek!*

Ugyanezen a napon a beregi hadtest megkezdte diadalutját Beregszász felé. Az ujságirók gépszekere rögtön a biztositó osztagok után száguldva elsőnek ment át az alig két napja visszacsatolt *Asztély* községen, amelynek lakosai még most sem tudtak hova lenni örömükben. *Simon Zsigmond* kálvinista lelkész fejezte ki legszebben érzelmeiket:

— Mit tehetnénk?... Sirunk, sirunk, mint a gyermekek, aki rég nem látott édesanyjuk keblére borulhatnak.

Bulcsu, ez már Beregszász külvárosa! Az autónk pillanatra megtorpant, elől, alig kétszáz méternyire, cseh parlamenter-tisztek tüntek fel: a két kis csapat farkasszemet nézett, majd a csehek menekülésszerüen észak felé zugtak gépkocsijukon.

Bulcsu zsufolt főutcáján az ujságirók két kézzel osztogatták a kormányzó fényképét és hadparancsát. Az autó csak nehezen tudott utat törni a lelkendező, rivalgó, siró, nevető tömegen át. Már látni Beregszászt a Bocskor- és Beregheggyel... A város hallatlan feszültséggel várta a felszabaditást. A csehek az utolsó napokban még fokozták amugyis elviselhetetlen terrorjukat; házkutatásokat tartottak; ahol semmit sem találtak, pénzt zsaroltak ki. A kórházat leszerelték és kifosztották — mint mindenütt, itt is mesterei voltak a rablásnak! —, *halálos betegeket raktak ki a szabad ég alá, ugyhogy nem egy meghalt közülük az embertelen bánásmód miatt.* Csodálhatjuk-e ezek után, ha az első biztositó csapatok megjelenésére ez a sokat szenvedett nép valósággal megrészegedett az örömtől? Megint lejátszódott ugyanaz a villámgyors „átváltozás", amely már másutt is annyira meglepett bennünket: a házak falaira támasztott létrákon fürge sihederek kusztak fel, hogy sötét színekkel mázolják be a cseh cimtáblák feliratait... A gyönyörü Árpád-korabeli templom tornyán, minden épületen, a padlásablakokban, az erkélyeken, az üzletek kirakataiban megjelentek a magyar zászlók és nemzetiszinü szalagok. A Kossuth-téren (egy órával ezelőtt még Masaryk-tér volt!) tizezernyi ember szorongott s amikor a hatalmas diadalkapun bevonult az elővéd, majd a felszabaditó seregek vezére: eberswaldi *Siegler Géza* altábornagy, vegyesdandárparancsnok, törzskarával, olyan diadalittas éljenriadal harsant fel, amilyent még az eddigi bevonulásokon sem lehetett hallani. A katonabakancsok virágszőnyegen tapostak, minden csákóra, minden puskacsőbe jutott egy szál őszirózsa, közben ütemesen dübörgött a kiáltás: *„Éljen Horthy! Horthy! Duce!"*

Az ünnepélyes fogadtatáson a beregszászi Nemzeti Tanács nevében *Ortutay Jenő,* a városi tanács és a polgárság képviseletében *Fekésházy Zoltán* üdvözölte honvédeinket. Majd megható jelenet játszódott le: két beregszászi lakos átadta katonáinknak a *11-ik munkácsi honvédgyalogezred* husz évvel ezelőtt megmentett zászlaját, amelyet azóta dugdostak, hogy a visszacsatoláskor épen és sértetlenül nyujthassák át. Ez az álom most valóra vált.

Végül eberswaldi *Siegler Géza* altábornagy, törzskarától övezve, válaszolt a beszédekre.

— Örömtől és büszkeségtől dagadó szivvel léptem át csapataimmal az átkos trianoni határt, *amely hazugságokon, csalfaságon és áruláson épült fel* — mondotta többek között. — Büszkeséggel tölt el, hogy Beregszász a sanyargatás ellenére ilyen gerinces maradt. Igérjétek meg, hogy fegyelemmel és kitartással fogtok támogatni az olyannyira szükséges épitőmunkában.

És, mint már annyiszor más községekben és városokban, zugott-zengett a tömeg válasza:

— *Igérjük! Megtartjuk!*

(Befejező közlemény a következő számban.)

Jobboldali kép: Magyar páncélvonat Rozsnyó előtt.

Horthy Miklós kormányzó a honvédség élén átvonul a komáromi hidon.

A KOMÁROMI HID

Az anyaországhoz visszatérő magyar Felvidék visszacsatolásának első felemelően nagy ünnepi pillanata az volt, amikor Horthy Miklós kormányzó november 6-án fehér lován átléptetett a komáromi hidon. Ezt a napot a magyarság legszebb ünnepei közé sorozzuk.

A kétfelé szakitott Komárom két városrészét öszszekötő Dunahid égbekiáltó jelképe volt a trianoni igazságtalanságnak. Most, mikor Magyarország kormányzója paripáján átléptetett a hidon, talán még a hatalmas vastraverzek is ujjongva felsóhajtottak...

*

1920-tól 1938-ig, pontosan tizennyolc esztendeig teljesitette a komáromi hid különleges történelmi föladatát: nemcsak technikailag, de lelkileg és kulturálisan is összekötni a csehek által elrabolt öreg-Komáromot a Csonka-Magyarországnak meghagyott uj-Komárommal.

Kötetek telnének ki azokból a megható, drámai és vidám jelenetekből, amelyek e tizennyolc év alatt a kettészakitott Komáromot összekötő Dunahidon játszódtak le magyarok és magyarok között, akiknek a cseh hatalmi téboly következtében már csak irásbeli engedéllyel volt szabad érintkezniök. És bár Komáromra nagyon vigyáztak a csehek, a szinmagyar, történelmi tradiciókkal teli várost, amelynek házai *Jókai, Baróti Szabó Dávid, Beöthy Zsolt, Jedlik Ányos, Szinnyei József, Konkoly-Thege Miklós, Jászai Mari, Feszty Árpád és Thaly Kálmán* emlékét lehelik, az erőszakos elnyomás és mesterséges elsorvasztás sem tudta husz év alatt elcsendesiteni.

És ebben nagy szerepe volt a hidnak!... A hires komáromi hidnak, amelynek közepén, tizennyolc éven keresztül, szemben állt egymással egy-egy drótsövény mögött a magyar és cseh katona.

*

Miután arra a csehek is hamarosan rájöttek, hogy a két városrészt *teljesen* nem lehet elzárni egymástól, megállapodtak abban, hogy ó- és uj-*Komárom* lakói útlevél nélkül *határátlépési engedéllyel* közlekedhetnek a hidon, amennyiben munkájuk, családi ügyeik, vagy valamilyen rendkivüli eset átkényszeriti őket egyik oldalról a másikra.

Később, 1924-ben már további közeledés történt és ó- és uj-Komárom magyar, illetve cseh vezetősége megállapodott, hogy mindennap délután *egytől háromig külön engedély nélkül* „beszélgetést" engedélyeznek a két városrész lakóinak a hid közepén.

Igy született meg a hires *„komáromi beszélgető"*, amely a szégyenteljes trianoni történelemben is külön lapot kér a maga számára.

*

A négy pillér között volt a *demarkációs vonal*, a két drótsövény között pedig háromlépésnyi *„semleges zóna"*, kilenc hid-deszka, amelyre már csak határátlépési igazolvánnyal lehetett lépni . . . Az ebédutáni „beszélő" tehát ugy játszódott le, hogy az egyik drótsövény mögött állottak az *öreg-komáromiak*, másik oldalon az *uj-komáromiak*, az egyik cseh, a másik magyar állampolgár és a háromlépésnyi „semleges zónán" keresztül megkezdődött a diskurzus.

Aki szemtanuja volt az elmult tizennyolc év alatt egy ilyen *„komáromi beszélgetőnek“* soha nem fogja elfelejteni...

Egyik oldalon is, másik oldalon is a legkülönbözőbb rendü és rangu emberek álltak. Persze *kivétel nélkül magyarok*, hiszen *Komáromban* bajosan lehetett csehet, de még szlovákot is találni.

*

A magyar oldalon egy vékonyka, feketekendős kis parasztasszony könyökölt a „spanyol lovasnak“. Másik oldalán állt a fia, aki Trianon jóvoltából cseh Komáromban élt. Igy találkoztak hetenként kétszer anya és fiu.

— Kezét csókolom, édesanyám — köszöntötte a magyar legény minden alkalommal édesanyját.

— Hozott Isten, Jóska fiam! — válaszolt a minden találkozásra ünneplőbe öltözött kis öregasszony és máris könny csillogott a szemében.

Aztán elkezdtek beszélni családi dolgokról, termésről, miegyébről, két ország határán keresztül, egy magyar és egy cseh fegyveres katona ellenőrzésével, át a „semleges zónán“, mig alattuk az őszi vagy tavaszi szél cifrázta a Duna hullámait.

Igy diskuráltak gazdák egymással, igy bonyolitották le kereskedők az üzleteiket, testvérek igy találkoztak és igy születtek uj szerelmek a komáromi hidon.

*

Egyszer napokon keresztül figyelték, hogy egy „magyar komáromi“ fiatalember egytől háromig hogy vall nyilvánosan szerelmet a „cseh Komáromból“ érkező aranyszőke urileánynak, aki egyébként egy félév mulva már mint hivatalos menyasszonya, utlevéllel sétált át a hidon... Ilyen édes, fájdalmas szerelmet még nem látott a világ! Hónapokon keresztül egy hidon találkozni, katonai ellenőrzéssel, hóban, szélben, tikkasztó napsütésben és keresztülkiabálni a drótsövényen, hogy: nagyon szeretlek!...

*

Egyszer azután, vagy tiz esztendővel ezelőtt, rendkivüli esemény történt a hires komáromi hidon. Majdnem határincidens, majdnem diplomáciai konfliktus!...

Egy éjszaka a Csonka-Magyarországhoz tartozó uj-Komáromban érettségi bankett után a nekikeseredett magyar fiuk elhatározták, hogy visszafoglalnak „valamit“ Csehországból... A meleg csillagos nyári éjszakában vagy tizen felszöktek a hidra és halk, óvatos léptekkel a „semleges zónáig“ osontak. Nem tudni, aztán sem lehetett pontosan megállapitani, hogy a hivatalos szerepét betöltő magyar poszt is segédkezett-e, de tény, hogy négy méterrel kitolták a trianoni határt... Felhasználva a cseh határposzt álmosságát, négy méterrel tovább vitték a csehek drótsövényét, négy méterrel meghosszabbitották a „semleges zónát“ és négy méterrel előre tolták a magyar határt jelző spanyol lovast is...

Másnap, egy napsütéses juliusi reggelen a cseh határellenőrző bizottság megdöbbenve látta, hogy Benes Csehszlovákiája négy méterrel, pontosan tizenkét hidpallóval megszükült...

Lett nagy izgalom! A cseh éjszakai posztot bizonyára felelősségre vonták, jegyzőkönyv is készült a „határincidensről“, de aztán maguk a csehek is belátták, hogy nem érdemes az ügyből „diplomáciai konfliktust“ csinálni és szépen elaludt a dolog.

*

...Most, hogy örekre eltüntek a komáromi hid szégyenteljes spanyol lovasai, fel kell jegyezni a késői történelemirók számára ezt az édes, igaz magyar históriát is.

G. I.

Alsó kép: honvéd utászok szétszedik a komáromi híd közepén fölállitott cseh akadályokat.

Kassa

Felső-Magyarország várossá kristályosodott szimbóluma, *Kassa*, a magyarság egyik leghősibb és legerősebb vára, a magyar kultura és civilizáció ősi tűzhelye — közel huszesztendei rabság után — ujra *magyar!*

Nem az első ilyen örömünnep ez a sokat próbált 700 esztendős város történetében. A legrégibb időktől kezdve örökös a versengés és a harc Kassáért. Már Csák Máté, a Felvidék pártütő „kiskirálya" felismerte fontosságát, s azóta is tudott dolog, hogy azé a Felvidék, akié a hozzávaló kulcs: Kassa.

Csák Mátétól Nagy Lajos szerezte vissza ezt a becses várost, s óriási privilégiumokkal szabad királyi várossá emelte. Megerősitett helyzetében Kassa a nagyforgalmu északi irányu kereskedelmi utak gócpontja lett s ezzel politikai és kulturális fővárosa is.

Kassa kulturális és művészeti gazdagsága ekkor már messze vidékre kisugárzott. Hiresek voltak művész-iskolái, művészei az egész országban keresettek voltak. Zsigmond király 1412-ben Kassáról kért mestereket Budára. Külföldre is egész csoportokban mentek kassai művészek — Bécsbe, Krakkóba és még messzibbre is.

Zsigmond király 1405-ben megtetézi Nagy Lajos kiváltságait, melyre főképpen azért volt szükség, hogy kiheverhesse azt a borzalmas tűzvészt, mely a várost az előző század végén érte. Odaégett a plébániatemplom is. Szerencse, hogy a régi város egyik gyöngyszeme: a *Szent Mihály-kápolna* megmenekült a vésztől. Zsigmond megerősittette a megrongált városfalakat, s ekkor kezdték meg az elpusztult templom helyén az uj egyház épitését is, sokkal nagyobb méretekben, mint az előző volt.

A megsokasodott és meggazdagodott kassai polgár ekkor már *dómról* álmodozott. A székesegyház épitésének első mestere állitólag *Villard de Honnecourt,* a gótika bölcsőjéből, Franciaországból jött el Kassára.

A kassaiak büszkeségének: az Árpádházi Szent Erzsébet tiszteletére emelt dómnak négyszázéves története szinte állandó és legbensőbb összeköttetésben volt a város történetével. Épitésére alig akadt egy-két nyugodalmas esztendő, a nagy munka csak Mátyás korában fejeződött be.

Mátyás király trónralépésekor fellélegzett az egész ország. Az erőskezü király erélyes gyorsasággal teremtett rendet a sokat zaklatott honban, a befészkelődött *Giskrát* leverte és cseh martalócaitól megtisztitotta a Felvidéket.

Mátyás maga is sok időt töltött Kassán. Az ő uralkodása alatt lüktető élet indult meg az egész országban, igy Kassán is. Kassa épületeinek művezető mestere ekkor a kiváló *István mester,* akinek művész-iskolája messze földön hires volt. Ő fejezte be a dómot is. Ez a nagytudású, izig-vérig művész a hanyatló gótika elfinomodott formáit lehelte minden művére. Ő emelte magasra a csonkán maradt Mátyás-

Baloldali kép: a kassai dóm tornya.

A kassai Városháza.

tornyot, a Király-lépcsőt és az ő dus fantáziája és biztos keze teremtett csodálatos harmóniát a magasbaszökő szentségház kőcsipkéinek szövedékébe. Az ő műve a Szent Erzsébet-dombormű is. Ne csodálkozzunk ezen a sokoldaluságon, hiszen ebben az időben az épitőmester, kőfaragó és szobrászmester igen sok esetben egyet jelentett.

1556-ban ujabb szörnyü tűzvész pusztitotta végig Kassát. Majd az egész város üszkös romokban hevert. A székesegyház falai áttüzesedtek, s minden, ami nem kőből volt — odaveszett. A hivek — haláltmegvető bátorsággal — mindössze négy oltárt tudtak kimenteni. A harangok elolvadtak. Ezeknek roncsaiból öntötték aztán az óriási Orbán-harangot, amelyet a számára épitett külön harangtoronyban helyeztek el.

Ugyanekkor sürgősen ki kellett javitani a bástyákat és falakat; a javitási költségekhez Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kisszeben, sőt Sáros megye rendjei is hozzájárultak. Mindnek elsőrendü érdeke volt Kassa erőssége, hiszen a török ekkor már idáig portyázott —, *de a városba sohasem hatolhatott be.*

A sokat szenvedett városban szinte még alig láthattak a megégett templom helyreállitásához, amikor kigyulladt a vallásháboruk emésztő lángja. Ettől fogva szinte pontos egymásutánban váltja le egymást Kassán a császári főkapitányok hatalmaskodása a várost felmentő Bocskayval, Bethlennel és később Rákóczi Györggyel. S eszerint lett a dóm s a többi templom hol a katholikusoké, hol a protestánsoké. A fejedelmek igen megbecsülték Kassát; többizben tartották itt országgyüléseiket, s Bethlen Gábor itt tartotta esküvőjét is Brandenburgi Katalinnal 1626-ban.

Kassa, mely 1552 óta a felsőmagyarországi főkapitányok székhelye, Rákóczi György alatt *megyei székhellyé* lett. Rákóczi György halála után megint csak a német III. Ferdinánd kezére jutott a város, hogy azután Thököly Imre fogja ismét ostrom alá. A sok háboru zilált állapotba döntötte az egykor virágzó, gazdag Kassát. A vallásszabadságot és jogegyenlőséget a tárt karokkal várt Nagy Fejedelem, II. Rákóczi Ferenc állitotta helyre. Rákóczi többször megjelent kedvelt városában, melyre oly büszke volt. Igy Rabutin osztrák tábornok heves várostroma után, mely csufos kudarcba fult, s az ostromló sereg kénytelen volt eltakarodni a jól védett város falai alól, Rákóczi személyesen sietett elismerését kifejezni az ősz Radics várkapitánynak, ki valaha Zrinyi Ilona hős kapitánya volt s a munkácsi vár bástyáin még karjain hordozta a fejedelmet.

1707 december 10-én Kassán tartotta Rákóczi az országgyülést. A kuruc-világ szine-java gyült össze a leghűségesebb kuruc városban; Vay Ádám, Beniczky Miklós, Klobusiczky Ferenc, Ráday Pál, Pekry Lőrinc, Andrássy Pál, s a fejedelem fővezére és legbensőbb barátja: Bercsényi Miklós. Külföldi hatalmak előkelő küldöttei is sürün fordultak meg a Kassán székelő udvarnál. A fejedelem legutoljára La Maire francia épitőmester társaságában látogatott el Kassára, hogy a vár falait vele megerősittesse. A kuruc mozgalom sorsa akkor már válságosra fordult, s Rákóczit kassai hivei nem láthatták azután soha többé. Kassa régi, nagyszerü falait lebontatta a reszkető bécsi udvar, hogy hadi és politikai fontosságát megszüntesse. Mindhiába, mert őrködött a magyar szellem. A lantos diák: Tinódi Sebestyén városából, Kassáról küldte szét az országba a magyar ujjáébredés első szózatát Kazinczy Ferenc, majd Bacsányi János. Itt talál második állandó otthont (Kolozsvár után) a magyar szinészet. Kántorné, Déryné, Egressy Gábor, Lendvay Márton, Megyery Károly — mind hősi uttörők nevei. S végül — falak híján is — az 1848-iki szabadságharc felvidéki hadműveletei megint csak Kassáról indultak meg. Itt alakult a hires, verhetetlen 9-ik zászlóalj, mely jóformán csupa pelyhesállu fiatalból állt.

A kassai Domonkos-templom.

A premontrei templom.

Azután orosz lovak patái verték fel a város dermedt csendjét.

A kiegyezés után következett csak Kassára — mint az egész országra — termékeny nyugalom. 1906-ban diadalmas ünnepségek között hozták haza Rodostóból Rákóczi Ferencnek hamvait, s vele együtt hőslelkü anyjáét, Bercsényiét és a többi bujdosó társakét. Hazahozták, hogy rövid időre rá — a világháboru után — ismét csak rabsorsa jusson e város. Husz esztendőn át cseh katonák bakancsa taposta Kassa százszor szent köveit. Ennyi idő kellett, mig kiérlelődött, kikristályosodott a leverhetetlen igazság: hogy Kassa, a leghűségesebb kuruc város, a Szabadság városa *magyar* és a *magyaroké!* **P. M.**

Rákóczi hazatér

Magyar nap sugára
Ragyog már Kassára,
Vigyük koszorunkat
Rákóczi sirjára!

Halott fejedelmünk,
Kurucok vezére,
Másodszor tér vissza
Hazája földjére.

Magyar szabadságért
Mindenét od'adta,
Bús számkivetésben
Sinylődött miatta.

Idegen föld adott
Sirgödröt testének,
Kétszáz esztendőt várt,
Mig érte menének.

Elhoztuk Kassára
Örök pihenésre,
Véget ért Rákóczi
Bús számkivetése.

De haj, a kurucnak
Kegyetlen a sorsa,
Még a sirjában sincs
Békés nyugodalma!

Bitorlók tépték szét
Az ős magyar földet,
Idegen had dőzsölt
A szent sirhant mellett.

De most a magyar nap
Kisütött Kassára,
Vigyük koszorunkat
Rákóczi sirjára!

Vigyük koszorunkat,
Bár virága tépett,
Hisz' a magyar rabság
Most sem ért még véget!

Hisz' ez a föld még nem
Rákóczi országa,
Hej, még de sok magyar
Vár a szabadságra!

Hozzuk mi még ugy is
Virágunkat Hozzád,
Hogy itt lesz mindenki,
Egész Magyarország.

Akkor tér majd vissza
Kurucok vezére,
Harmadszor, igazán,
Hazája földjére.

Gyönyörü koszoru
Borul a sirjára:
Minden magyar rögnek
Minden szál virága!

Kisléghy Kálmán.

KOMÁROM

Komárom városának sorsa igazi magyar sors volt — évezredes élete harcok és sulyos megpróbáltatások szakadatlan sora. De igazi magyar kitartással, harcok és sorscsapások között mindig becsülettel állta a helyét. A Duna és a Vág—Duna által körülzárt erősség hatalmas védőműveit, sáncait, kő- és földbástyáit az első szent királytól kezdve minden időkben bővitették tulajdonosai. Ősi, bevehetetlen vár Komárom, s ha elesett — csak hitszegés juttathatta idegen kézre.

Az erődités két részből áll; az óvárból és az ujvárból. A kettőt híd kapcsolja össze. Az óvár négyszögalaku, s körös-körül kaszárnyák, katonai raktárak, gazdasági épületek és sütőházakkal van beépitve. Az ujvár jóval tágasabb; óriási udvarát szintén katonai épületek szegélyezik; közepén a várparancsnoksági épület áll.

A komáromi vár a legérdekesebb magyar erődités. Kivülről nézve, jóformán alig láthatók a Dunára és Vág—Dunára támaszkodó sáncok és földbástyák, melyek köröskörül övezik. Emlékeztet az ősi földvárakra s ugyanekkor ez az egyetlen régi erődünk, melynek alapgondolata megfelel a modern eröditésformának is.

Már Anonymus is hosszan ir Komárom váráról. Ez is azok közé a kisszámu erősségek közé tartozott, amely sikerrel állott ellen a tatárok ostromának. Sokat épittetett rajta Csák Máté és Mátyás király.

Az 1763-ik évben irtózatos földrengés döntötte romba a várost. Több templom teljesen rommá lett, hétnek a tornya dőlt le.

Mária Terézia a nagy csapás után a Duna jobb partjára akarta áttelepiteni a kárvallott várost — de annak lelkében már akkor is ott élt a szózat: „Itt élned s halnod kell!" És ott maradtak az ősi Komáromban. Ujra hozzáfogtak az épitkezéshez. Komáromban még ma is minden délután 3 órakor meghuzzák a Szent András-templom nagyharangját és a Péter és Pál napjára következő vasárnapon minden esztendőben engesztelő körmenetet tartanak.

Ez a város mindig elsősorban hadicélt szolgált, s hogy mennyire biztosnak tartották, bizonyitja az is, hogy a diadalmasan előrenyomuló Napoleon elől egy időre Komáromba költözött az egész királyi udvartartás s a Habsburgok családi kincseit is itt a várban helyezték el.

A biztonságos várnak akkoriban csak az elemek szegődtek ellenségeivé: a tűz és a viz. 1823-ban tűzvész martaléka lett 52 ház, s többször tönkreteszi az árviz. 1831-ben pedig a kolera pusztit. Midőn hirét veszik a terjedő vésznek, a legszigorubb óvóintézkedéseket teszik: vesztegzár, nyilvános helyiségek bezárása, fokozott tisztaság — de minden hiába.

1848-ban ismét borzalmas tűz üt ki, melyet a dühöngő szél végigfuttat a városon. Leég a vármegyeháza, a városháza, öt templom, melyekből a harangok olvadtan zuhannak az utcákra. Leég az iskola, számtalan ház, a dunai állóhid, s a Dunán tizenkilenc gabonával megrakott hajó. S ugyanebben az évben kigyul az egész ország: kitör a szabadságharc. Ez legdicsőbb kora Komárom városának. A világosi fegyverletétel után már csak ez az egyetlen erősség: Klapka bevehetetlen vára képviselte a nemzet ellenállását.

Komárom, ez a számtalan tűz- és vizkeresztséget szenvedett város Csokonay Vitéz Mihály Lilla dalainak bölcsője, Czuczor Gergely ifjuságának szinhelye, s itt született legnagyobb mesemondónk: Jókai Mór.

A komáromi öreg vár látta Görgeyt, s rajta viharzott végig kirohanó seregével a komáromi hős: Klapka György. A kényszerü komáromi kapituláció után sokáig német szó pattogott a várfalak között, mint most is husz esztendőn át, cseh beszédet hallott.

Régen volt az öreg erődnek, a városnak és a kitartó, sokat szenvedett lakosságnak ilyen örömünnepe, mint a mostani, amikor a legfőbb magyar ur ügetett végig falai között, a hagyományos magyar, fehér lovon. Visszahozta „hires Komárom"-nak, amit oly régen várt, s ami mindent jelképez: a szabad magyar szót!

—dy.

Friss babérkoszoru diszíti Jókai komáromi szülőházának emléktábláját.
Alsó kép: felrakják az uj utcatáblát.

RIMASZOMBAT

Mondák, legendák nem születnek egyik napról a másikra. Évszázadok hosszu hagyománya, apák, nagyapák messzi öröksége alakitja és hitelesiti őket. A mondákat önmaga számára alkotja meg a nép. Nem *másokat* akar elkápréztatni vele, hanem *önmaga* lelki gyönyörüségére formálja meg a meséit. Hogy mi lakozik egy nép szivében, azt *leghitelesebben* a népdalai, meséi, legendái árulják el.

A rimaszombati katolikus templomban áll egy kőből kifaragott ősrégi keresztelőmedence. A néphit azt tartja, hogy ezt a medencét már a pogány magyarok megkeresztelésénél használták. A monda szerint maga Szent István járt itt, Rimaszombat határában, és nemcsak személyesen oktatta, téritette a rimamenti derék magyarokat, de en-kezével keresztelte is meg őket. Épp egy szombati napon ért a Rima mellé, melynek partjánál táltosok és pogány jóspapok áldoztak Hadurnak. A király és kisérete megjelenése megrenditette az áldozatra összegyülekezetteket és a kegyes királynak megfogadták, hogy ez volt utolsó pogány áldozatuk, ezután csak az egy igaz Istennek törvényei szerint élnek.

A legendák, népi mondák, egy népnek, népcsoportnak önmagáról való legszebb vallomásai. Hogy Szent István valóban járt-e a Rima vizénél, történeti dokumentumokkal nem bizonyitható. De a rimaszombati keresztelőmedencéhez kapcsolódó monda gyönyörü bizonyitéka annak, hogy az ottani magyar nép öntudata a szentistváni eredendő magyarság részesének tekinti önmagát. A várost az északra lakó német faluk még ma is *Steffelsdorf*nak (Istvánfalvának) nevezik. A Magyar Tudományos Akadémia gyüjteményében őriznek egy régi, kézi rajzzal készitett térképet, mely az Árpádkori Magyarország területét ábrázolja. Ezen a térképen Rimaszombat *Villa Sancti Regis*, azaz *Szent (István) király faluja* néven van jelölve.

*

Rimaszombat a legelső időktől kezdve kivette a részét a magyar történelem minden szenvedéséből. A tatárok földig lerombolták. *Findura Imre*, a város derék történetirója, felemliti a városi levéltárban őrzött nyársalaku vasakról, hogy a hagyomány szerint a tatárok ezeken a nyársakon sütötték meg az elfogott rimaszombatiakat. A sok szenvedés után a város lassan mégis fölemelkedett s már 1335-ben Róbert Károly királyunktól megkapta mindazokat a kiváltságokat, mikkel abban az időben Buda volt felruházva, 1335-ben tehát elvben Budával egyenrangu városa volt Magyarországnak Rimaszombat.

Zsigmond király uralkodása idején a cseh *husziták* törtek be a magyar Felvidékre. Giskra hadai pusztitva járták végig a vidéket. Befészkelték magukat várainkba, városainkba. A krónikás szavai szerint „emberi nyelv azt meg nem mondhatja, hogy az ő gonoszságuk a szegény emberekhez, asszonyállatokhoz és leányokhoz milyen lett légyen... Tarta pedig a cseh járás és égetés majd huszonegy esztendeig az országban". A Rimaszombat melletti *Osgyán* község volt a husziták egyik fő fészke. Hunyadi Jánosnak se sikerült kiverni az országból a garázda hadakat. Csak Mátyás király foglalta vissza a csehektől Rimaszombatot.

Ezután is ujabb és ujabb megpróbáltatások vártak a városra. 1506-ban óriási tűzvész pusztitotta el Rimaszombatot. „Még a halottak is a lángok martalékai lőnek." Ulászló király az elpusztult város fölsegitésére nyolcévi adómentességet adott Rimaszombatnak. Alig heverhette ki ezt a pusztitást a város, a török idők következtek. A füleki várban megtelepedett török állandóan sarcolta Rimaszombatot. A városi levéltár 250 török okmányt őriz, a zaklatás és sarcolás bizonyitékait.

Szinte azt mondhatnánk, hogy nem volt a magyar történelemnek olyan csapása, mely ne sujtott volna le

Rimaszombatra is. S mégis, valami kifogyhatatlan életerő ujra meg ujra talpraállitotta ezt a várost. Nem volt kedvenc, dédelgetett városa sem királyainknak, sem főurainknak, a maga munkás erejéből támadt fel mindig. Megtanulta a megpróbáltatásokat csöndesen elviselni. Valami csöndes heroizmus jellemzi a város egész történetét.

A 48-as szabadságharcban is a szomoru végső akkordok idején kapott csak szerepet. 1849 julius 19-én érkezett a városba Görgey hadteste. Vác alól jött a lerongyolódott, fáradt sereg. A fővezér maga sulyos fejsebbel érkezett. S itt kezdte meg első tárgyalásait az oroszokkal. Futárok jöttek és mentek a rimaszombati magyar főhadiszállás és az ellenség Losoncon, Apátfalván állomásozó tábornokai leveleivel. Három hét mulva, augusztus 13-án Görgey Világosnál letette a fegyvert...

Az utolsó csapás, ami Rimaszombatot érte, a trianoni béke döntése volt, mely elszakitotta a tiszta magyar várost, „Szent István városát“ az anyaországtól.

Rimaszombat erősebb volt a rámért csapásoknál mindig. Most is. A cseh megszállás alatt egyik legerősebb vára volt a magyar kulturának, legőszintébb őrizője a magyar hagyománynak.

*

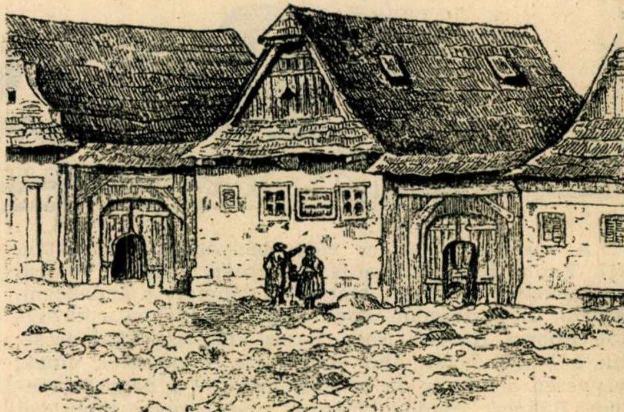
Ebben a városban született a melankolikus lelkű, meghasonlott nagy magyar poéta: *Tompa Mihály.* Itt született a magyarok „csalogánya“ *Blaha Lujza.* Rimaszombat adta Magyarországnak az első nagy szobrászművészt, *Ferenczy Istvánt.* Nemcsak jeles művész, hanem hazájában próféta is volt ez a Rimaszombatról elindult lakatoslegény, aki a XIX. század elején Rómában szivta magába a klasszikus művészi kultúrát. Ezt a kulturát bele akarta oltani a magyar szellemiség talajába. A magyar művészettörténet és kulturtörténet egyik legérdekesebb alakja Ferenczy István. Munkáinak nagy része a budapesti Szépművészeti Muzeum szoborgyüjteményében látható.

Rimaszombaton született az a hires „*tudós professzor Hatvani*“ is, kit „magyar Faust“-nak neveztek, nagy és titokzatos bölcsessége miatt. A nem mindennapi tehetségü tudós külföldi egyetemeken szerezte meg a doktori grádust és a debreceni egyetem tanári székét foglalta el később. 1748-ban irta meg hires művét, a betegségeknek az emberi arc vonásaiból való felismeréséről. Francia, olasz, német, svájci, holland és orosz tudósokkal állt baráti összeköttetésben. Furcsa babonák, mendemondák szövődtek érdekes alakja köré. Azt hiresztelték, hogy mérhetetlen és titokzatos tudományát magától az ördögtől kapta. Ezért adták néki a „magyar Faust“ nevet.

*

A város központja a hatalmas, szabályos négyszögletü főtér. Itt áll a Mária Terézia által felépittetett katolikus templom. Ezen a téren tartják ma is a vásárokat. A város üzleti, kereskedelmi életének ez a központja.

Rimaszombatnak nincsenek kiemelkedő, műkincsnek számitó hatalmas épületei. A szerény, szorgalmas, de mindent a *maga erejéből* megteremtő polgárságnak nem volt módja ilyenek építtetésére. Még

Tompa Mihály rimaszombati szülőháza.

a kis főtéri templomot is Mária Terézia segitségével épitették fel. Valóságos hőstettnek számitott, mikor II. József császár idejében a helybeli polgárság *közadakozásból,* saját összegyüjtött fillèreiből fel tudta épiteni a *református* templomot. Egy Szijgyártó István nevü egyszerü iparos polgár egész életén át öszszegyüjtött vagyonát, 20.000 forintot adományozott a templom épitésére. Szijgyártó István uram fejedelmi gesztusa megmagyaráz valamit abból a titokból, hogy a kétszer porig égett és számtalanszor kifosztott, járványoktól és csapásoktól sujtott város miért tudott ujra és ujra talpraállni? *Mert ilyen polgárai voltak.* Szijgyártó uram nem volt hatalmas ur. Szerény, szigoru és mértékletes életü iparos volt. Vagyonát fillérekből rakta össze. Emlékére a református templom mögött, a Rima folyóval párhuzamosan huzódó utcát Szijgyártó-utcának nevezték el.

Rimaszombat a szerénység és a szorgalom városa volt mindig. Sajátos városi *kisnemesség* alakult ki itt a századok folyamán. Maga a polgárság adta magának ezt a „nemességet“! *Gyükér-családoknak* nevezik azokat a régi rimaszombati családokat, melyeknek neve a város aranykönyvébe vannak följegyezve. *Gyükérek,* azaz gyökércsaládok. Apróbb kiváltságokat is élveznek, mind a mai napig. Az ő szorgalmuk és kitartásuk éltette és virágoztatta fel Rimaszombatot.

Szegi Pál.

Kassai árnyak

Hegyek alatt ódon boltívü házak,
szobákban egy-egy halk ur könyvei...
Nemcsak az élők, kik itt várva várnak,
költők és hősök halott lelke hí,

uj életre támadó régi árnyak!
Lantját ihol Tinódi pengeti,
amott Kazinczy néz álombeli
fényébe egy más, magyarabb világnak.

Az oltárnál egy bajszos prédikátor,
emitt zömök lovakon halni bátor
kurucok népe, mint egy sejtelem —

és tömjénjárta mélyein a dómnak,
hol csipkés ívek összekulcsolódnak,
vár, vár ránk a Nagyságos Fejedelem.

Bárkány György.

Rozsnyó

A várost, félezer év előtt, bányászok alapitották. III. Endre idejében város volt már, kőfallal, iparral és szellemmel; város, melyet el lehetett ajándékozni. Először az esztergomi érsek kapta ajándékba a királytól. Róbert Károly, Nagy Lajos kiváltságokkal erősitik e bányavárost, ahol magyarok és németek élnek, vegyesen s mindig jó békességben. De a nagy fejedelem, Rákóczi számláló biztosai már magyar többséget találnak Rozsnyón. A század elején Felső-Magyarország e kis bányavárosa teljesen magyar.

Mert a város, hajlama és igénye szerint, nem éri be a szereppel, hogy lakosai ércet bányásszanak a környék hegyeiben. Rozsnyó, évszázadok óta, büszke arra, hogy nemcsak vasércet tud olvasztani, hanem ért a legnemesebb és leginkább ellenálló anyag olvasztásához és megmunkálásához: Rozsnyó ért az emberi lélekhez. Tud nevelni, hajlama és tehetsége van hozzá. A század elején a kis város, amelynek szépsége és előkelő kedvessége megbűvöl minden arra tévedt idegent, alig hat-hétezer lelket számlál. De a város évszázados falai között tizenkét iskolát talál az idegen: köztük az országos hirü premontrei katolikus főgimnáziumot. Rozsnyó, évszázadokon át, a magyar értelmiség nemzedékeit nevelte. A szellem, mely e felvidéki városból szivárgott az országba, Rákóczi szelleme volt: európai, keresztény és magyar szellem. Különb „kivitele“ magyar városnak ma sem lehet a világi versenyben.

Rozsnyóra, négyszáz éve, tanulni jártak a Felvidék gyermekei. Városokat nem a kiterjedés, nem is a lélekszám többsége avat várossá. Rozsnyó város volt, mert alapitóinak és lakosainak már a mohácsi vész idejében városi lelkük és hajlamuk volt, város volt, mert a természet és az emberi szándék összjátéka azzá avatta.

A gazdag, a dicső, a hatalmas történelmi városok rangsorában Rozsnyó elmarad; de nem maradt el abban a szellemi rangsorban, mely a városok legtitkosabb kiváltságát bizonyitja. Rozsnyó magányosan élt a völgyben, a történelem országutja mellett; ez volt végzete, de ez volt szerencséje is. A város látott kemény és sötét napokat, Mohács után, Rákóczi szabadságharca után, a város szegény és csendes maradt az időben, mely nem kimélte kegyetlen és nyers szeszélyeivel; de nem adta fel soha szellemi rangját. Rozsnyón, a legsötétebb magyar időben is, tanitottak és magyar műveltséget nyestek, oltottak, csinositottak. Egy város, ahol évszázadokon át fiatal lelkek szivják magukba egy kultura levegőjét, egy napon zsufoltra telik változó nemzedékek ifjuságának emlékeivel. Az ember kimondja a város nevét, melynek titkos köze van a legnemesebb virághoz, a rózsához — Rozsnyó, Rózsaliget! —, utánanéz az elröppenő szónak s egy pillanatra belélegzi az eltünt és mégis örök ifjuság illatát.

Mert Rozsnyóban van valami, ami megejti, meg-

állitja, nevén szólitja az utast. Petőfi elandalodott láttán s felvidéki utinaplójában azt irja, a kis bányaváros ugy hever a völgyben, „mint krajcár a kolduskalapban". De ebből a krajcárból becses és értékes érmét mintázott az idő; s a völgy, ez a „kolduskalap", királyok fövege is lehetne. A hegycsucsok, melyek övezik, a Pozsáló, vagy a pelsőci mészhegy bércei, Krasznahorka méltóságos és „büszke" vára, a szádelői völgy „Cukor-süveg"-e, észak felé a dobsinai táj, az Andrássyak betléri kastélyával, a Széchyek, Thökölyek, Rákócziak vára, a Murányi Vénusz, Széchy Mária költőket ihlető murányi vára, az uhornai tó és a Pipitke kilátása, a vidék gazdag és virágszines bősége, a gömöri táj üdesége s a feledhetetlen kilátás a liptói havasokra és a Tátra fehér bástyái felé: ez a rozsnyói környék, a magyar Felvidék egyik legnemesebb, erdőben és völgyben, hegycsucsban és fensikban egyformán megejtő szinezésü és rajzu tája. Az ember megérkezik Rozsnyóra, a szádelői völgyön át, elhalad Krasznahorka vára mellett, a mauzoleum mellett, ahol a halhatatlan szerelemnek állitott örök emléket egy gyöngéd és rajongó nagyur, megérkezik az ősi városba, megáll a *Ringbürgerek* által szepesi mintára épitett négyszögletes főtéren, teleszivja tüdejét e pezsgőizü gömöri levegővel, ezzel a hársfaillatos üdeséggel s ugy érzi, csakugyan megérkezett, otthon van valahol a világban. Mert ez a város, mely ifju nemzedékek otthona iparkodott lenni az időben, ért az otthoniasság művészetéhez. A tér közepén a Rákóczi-őrtorony, a váraljai kapu, mely a gyógyszertár mellett vezet el, a kanonoki házak, Pákh Albert szülőháza, a „zöld kapu" s az egykori „kamara-ház", melyet ma Nehrer-háznak neveznek, a városháza a város cimerével: — pajzs, mely három rózsát és a két bányászkalapácsot zárja magába —, a székesegyház és a püspöki rezidencia, a hársfákkal keritett evangélikus templom és a premontrei diáktemplom a hires rozsnyói „kis sétatérrel": mindez egyszerre fogadja és bezárja az utast e meghitt, régi és öntudatos városiasságba, melynek rajza és hangulata évszázadok óta ismerős minden európai ember számára. Igy érkezik meg az ember Tours, vagy Bonn főterére; igy érkezik meg az ember Rozsnyóra. A *klepus*-ok, az ős-bányászok ivadékai ma szerény, de nem igénytelen életet élő városi emberek. Az otthon, melyet a hegyek között épitettek, vár volt a történelmi pillanatokban s megmaradt a magyar szellemiség egyik bástyájának a két évtizedben, mikor a csehek iparkodtak megsemmisiteni a gömöri tájon mindent, ami a magyar multra és a magyar lélekközösségre emlékeztetett.

A kisérlet nem sikerült; a magyar vándor dobogó szivvel készül az utra, mikor egyszer megint megállhat az Őrtorony tövében, végignézhet a sétatér házain s elindulhat a Kálvárián át a püspöki vasasfürdő hársai felé. A kisérlet nem sikerült, mert Rozsnyó, mint az egész Felvidék, mint minden magyar város ezen a tájon, értett az ellenálláshoz, tudott védekezni, megtanulta az időben a tiltakozás fortélyait, tudott megmaradni azon a magasabb életszinten, annak az emelkedettebb lelkiségnek, annak a magyar életformának szintjén, ahol nem tudták megsebezni a hóditók. A város ötszáz éve ad otthont a magyar ifjuságnak, ötszáz éve őrzi a magyar városi kultura életformáit, a város, bezárva e csodálatos környék bástyái közé, hűségesen megőrizte hagyományait és emlékeit, magyarságát és kulturáját. S az Őrtorony erkélyéről, ahonnan kémlelték már török, labanc és cseh portyázókat, a toronyőr most magyar zászlóval integet a négy világtáj felé s a régi város magastetejü házaiban dobogó szivvel mondják az emberek: „Jönnek a magyarok". Rozsnyó hazatért. S egy nemzet fogadja, hogy vigyáz reá és nem engedi el többé soha.

Márai Sándor.

BEREGSZÁSZ

A vásárosnaményi Tiszapartra már odakékellik a beregszászi hegy. Az ismeretlen ősidők geológiai rengésében elszakadt az Erdős-Kárpátoktól, mint vigyázatlan bárányka a nyájától. Szelid emelkedésü, vulkanikus eredetü szigethegy, ahogy a geografia meghatározza. Közepe tájáig beboritják a szőlők, felettük pedig cserfás és tölgyerdők gyönyörködtetik a szemet.

A Szunyoghegy aljában huzódó öreg temetőben szép, őserős magyar nevek vannak bevésve a tükrös márványokba s az egyszerü fejfákba. Horthy, Gulácsy, Pálóczi Horváth, Toldy, Bene, Polchy, Janka, Lévay, Gáthy, Patay, Kontz, Szentimrey s más idősült magyar familiák sarjai alusszák itt csöndes álmaikat. Husz esztendő próbálása alatt ez a hallgatag temető volt a legpáncélosabb magyar argumentum. A legkeményebb tiltakozás és a legtisztább jogbizonyitás.

A sirhalmok adták fel a kérdést, hogy mit kereshetnek ott a bitorlók, ahol hires Esze Tamás a szabadság lobogóját kibontotta, ahonnan Rákóczi táborába vezette „talpas hadát“?

A vércsorgatás, az életfeláldozás görgette itt a históriát s utána pedig husz esztendeig, a „nagy osztozásnál“ levert hitvány cölöpökhöz kötöttek itt is egy évezredes lelket. Itt, ahol legősibb volt a vér és mindig elsőnek indult a magyar szárny.

Kund vezér törzse telepedett itt meg s a vidék rátarti, villogó lelkü népe „primae occupationis“ birtokolja itt az ősi mezőket.

Magát Beregszászt: az ősi Lampert vagy Luprekt-házát szász telepesek alapitották, de a jövevény nép a tatárjárással elpusztult s Beregszász megujulásától fogva mindig szinmagyar város volt. Már az Árpád-kor végén szabadalmas város lett, Nagy Lajos pedig pallosjoggal ruházta fel.

Történelmi erőjelentősége a Bocskayval kezdődött sorozatos magyar szabadságharcokban bontakozott ki. Beregszász piacán csapott a keserü magyar lelkekbe Esze Tamás kuruc tűzgyujtása s a beregi vadonokban busongott legtovább a tárogató.

Ezt a magyar históriás erősséget igázták Prágából husz esztendeig.

A csehek és románok közti gazdasági, de még inkább stratégiai összeköttetésnek lett trianoni áldozata Beregszász. A Bátyu—Királyháza között futó vasutvonal volt a kettőnek kapcsolója s ennek a menetébe esik Beregszász.

A mult század hetvenes éveiben Debrecenen keresztül, sugárvonallal szándékolták Budapestet az Erdős-Kárpátokkal összekapcsolni, de az akkori hatalmas pénzügyminiszter: Lónyay Menyhért önzése a tervet keresztülhuzta. Birtokait igyekezett bekapcsolni a főváros és Galicia felé irányuló forgalomba s igy épült ki a Magyar Északkeleti Vasut, amely Beregszászt elkerülte.

Jó magyar anekdota is maradt fenn erről a vasutépitésről.

Csavaros észjárásu, pompás találékonyságu magyar volt Ungban a szürtei biró, akivel a nagyobb urak is szerettek komázgatni. A csapi állomáson a vasuti kocsikra festett *M. É. K. V.* betüket bökdösgette a botjával, amikor az ungi alispán megszólitotta:

— Min studirozik, biró uram? — kérdezte tőle.

— Ezen a négy betün okoskodnék, instálom.

— Magyar Észak-Keleti Vasut ennek a jelentése — világositotta biró uramat az alispán.

— Én meg ugy állapitom, hogy Menyus érdekében készült vasut — vágta rá a szürtei biró az M. É. K. V. betük ravasz jelentését.

Sokfelé adtak igazat a szürtei birónak s a legteljesebben Beregszászon.

Az elevenebb gazdasági fejlődést a fővonal Munkácsra terelte, de közintézményeinek bősége és különösen hires szőlőkulturája Beregszászt is fokozatosan lenditették. A beregszászi borvidéknek a monarchia idején Galiciával és Bukovinával nagyszerüen kialakult gazdasági kapcsolata volt. A lembergi, stanislaui és a csernovici borkereskedelem felvette minden termését. Óriási kivitele volt Beregszásznak csemegeszőlőből. *Egész Európában ezt tartották legpompásabb zamatu és a legtávolabbi szállitásra is legalkalmasabb szőlőnek.*

A cseh világ alatt ez a jövedelmező szőlőkultura is visszaesett. A beregszászi termelés kitünő borait és csemegeszőlőjét kénytelen volt Cseh- és Morvaországba szállitani, ahonnan egyszerüen rádiktálták az alacsony árakat.

Beregszász csemegeszőlője már az 1900. évi párizsi világkiállitáson *a grand prix-t nyerte el.* A beregszászi gazdák bortermelő művészete azonban sokkal régibb. A „Nagyhegy“ lábánál a „Bocskor“-on most is megvan II. Rákóczi Ferenc hires szőlője, amelynek pompás furmint borát a fejedelem Rodostóban is megemlegette. A hires szőlő most a gróf Schönborn uradalomé.

Beregszász régi élénk ipara a csehek alatt elsorvadt, az itteni hires téglagyártás kivételével. Tönkrement a cserépkályhagyár, amely Nagy-Magyarországnak legelől álló ilyen üzeme volt. Megszünt a kaolinbányászat, a malomkővágás, végpusztulásra jutott a timárság s hires csizmadia- és cipőiparának meg-

Baloldali kép:
a beregszázi Werbőczy-tér.

öléséről pedig gondoskodott a Bata-gyár. Nagy-Magyarország idején itt volt Bereg megye székhelye. A beregszászi kir. törvényszék területi nagyság és járásbiróságainak száma tekintetében negyedik helyen állott az országban. A beregszászi törvényszék alá tartoztak Bereg és Ung megyék egészen s Ugocsának nyugati oldala. A csehek mingyárt uralmuk kezdetén széthányták ezt a nagy törvényszéket. Ungvárra, Munkácsra, Husztra helyeztek tanácsokat. Beregszászt — mert magyar volt — tervszerüen sorvasztották. Magyar főgimnáziumát félig-meddig meghagyták, de ruszin tagozatot is felállitottak a keretében s Máramarosból és a Kárpátok falvaiból hoztak rutén diákokat. Sürün előfordult, hogy a ruszin fiuk a magyar tagozatra iratkoztak be.

A város az utóbbi két évtizedben sokat fejlődött, de ez nem a csehek érdeme, mert a város vezetősége a háboru előtti városfejlesztési terveit igyekezett megvalósitani. Uj utcákat nyitott s a város kis folyóját, a Vérkét kőmederbe szoritotta, de a vizvezeték megépitését Prága már nem engedélyezte.

Beregszászt is, több régi magyar várossal együtt, nagyközséggé degradálták a csehek. Beregszász népessége ma, az 1910. évi 13.000 főnyi lakossággal szemben a 20.000 lelket meghaladja. Magyar város maradt a cseh uralom alatt is, bár Prága sok cseh et, ruszint és szlovákot dirigált ide. Mivel pedig a beregszászi kurucság nem hajlott az idegen szóra, a jövevényeknek kellett megtanulniok magyarul. Az idetelepitett cseh családok gyermekeire ellenállhatatlanul ragadt a magyar szó. Beregszászon „kétségbeejtően“ magyarosodtak Prága emberszállitmányai.

A cseh világ alatt harmonikus magyar társadalmi élete volt a városnak. A közös sors minden felekezetet ideálisan összefont. *Ortutay Jenő* görög katolikus parochus volt a város főbirája, akit szeretett és akiben megbizott mindenki. Nehéz volt a helyzete, állandó küzdelemben volt a cseh államhatalommal. Ortutay főtisztelendő ur is a felvidéki magyar vezetők közt kap helyet parlamentünkben.

Husz évi magyar csend után most már hangosabban koccan a pohár a hires szarkahegyi, bakfülesi és hői pincékben. A magyar hamar könnyezik, hamar örül s most talán olyan idő jön, hogy a magyar seb is hamarabb gyógyul, ha idegen vas ütötte. Csak a magunk keze ne nyisson helyette másikat.

—ky.

Magyarruhás leányok fogadják a Beregszászba bevonuló honvédeket.

Alsó kép: a bevonuló gyalogság Beregszász főutcáján.

UNGVÁR

A Kárpátok koszoruja alatt széphajdanában itt volt az első, nagy magyar vigasság. „Fecerunt magnum áldomás“ — igy örökitette a régi iródiák.

Kara, Kaza, Tarján, Nyék, Megyer, Kürtgyarmat és Gyenah törzseinek vezérei ősi Ungváron tartották a négynapos örömlakomát hadi népükkel, ahol már teljes és lelkük szerinti volt az uj föld igézete. Tisza és Bodrog felé innen bontódik ki az őssikság: a turáni lélek mámorositója, a végtelenség örök elgondoltatója. Itt határozták el a vezérek Árpád fejedelemségét s igy jelent Ungvár históriai fundamentumot és ősi dicsőségmondást.

Rákóczi és Bercsényi árnyai jártak vissza ebbe a városba a trianoni cseh megszállás ideje alatt is. Hiába épitkeztek, „fejlődtek“ itt a „modern“ cseh bitorlók.

Szépitettek, emeltek itt az uj parancsolók, hogy az összeilleszkedő kövek magasságával, gépkocsik zugásával kábitsák el a magyar emlékekre hallgató sziveket.

Ezt az épitést nem is kisérte ujjongás. Mindenre rátapadt itt a kaszárnyaváros pecsétje. Nem volt itt szárnysuhogás, csak kalmári frisseség, amely az elárultak igába fogását jelentette.

Ez volt Ungvár husz esztendeje.

Az Ung folyó osztja ketté az ősi magyar várost. Jobbparti kisebbik fele sik terepen, balparti kiterjedtebb városrésze dombokon épült. Magyar uralom alatt 17.000 főt tett a város lakossága s ez a népesség 85%-ot kitevő számban magyar volt. A középosztály és a kisiparosság voltak a város gerince s utóbbiak közt sokan voltak ruszin és szlovák véreredetüek, de Ungvár históriai ereje, ha a neveket nem is enyésztette el, magyar lángolást adott vérnek és léleknek.

Ungvárnak valaha az Anjoukkal bejött Drugethek voltak urai, akik örökös főispánjai voltak a vármegyének. Jogtörténeti kivételesség, hogy Ungban tizenhét esztendeig, 1662—1679-ig egy asszony gyakorolta a főispáni jogokat, Drugeth György özvegye: Esterházy Mária. Ungvárnak várát is a Drugethek épitették s ezek kihalása után Bercsényi Miklósné, Drugeth Krisztina jogán szállt ez, az örökös főispánsággal együtt, a Bercsényiekre. A nagy kurucvezér, Bercsényi Miklós javainak elkobzásával pedig a királyi kamarára.

Mária Terézia a munkácsi görög katolikus püspökséget amikor áthelyezte Ungvárra, a várat a püspökségnek adományozta, a görömbölyi apátság javaival. A vár bástyafalai és sáncárkai ma is épek s a Bercsényi Miklós által emeltetett várbeli főépületben van elhelyezve a püspöki szeminárium.

Ungvár görög katolikus püspökei kivétel nélkül nemcsak legmegbizhatóbb hivei voltak a magyar állameszmének, de apostoli tűzü, igazi magyar főpapok voltak közöttük. 1848-ban a rutén születésü *Popovics Vazul* püspök gyujtó szavaira *huszonnégy ungvári kispap állott be honvédnek.* Két magyar nevü volt csak közöttük, a többi mind rutén. Meg kell emlitenünk, hogy a huszonnégy szabadságharcos kispap sorában négy olyan név van, amelyek a két ruszin kabinet négy miniszterének neveivel egyezik meg. *Bacsinszky Mihály* 48-as honvédhadnagy a temesvári, *Volosin László* Bocskay-huszár pedig a debreceni csatában halt hősi halált. Elesett *Fencik Péter* ágyus tűzmester is, *Bródy Simon* honvédhadnagy pedig büntetésül három évet szolgált a császári sereg-

A magyarruhás gyerekeket ölbekapják a bevonuló magyar katonák. Baloldali kép: Ungvár vára.

ben. Bacsinszky Mihály, a csehek egyik legodaadóbb emberének, Bacsinszky miniszternek közeli rokona volt. Nagyatyjának volt testvéröccse. Vajjon Volosin és Bacsinszky nem rezzennek-e meg egy-egy éjszakai ablakzörejtől s nem gondolnak-e ilyenkor az elporladt hősök visszajáró, nyugtalan szellemére?

A püspökség mellett Ungvár volt a központja a felvidéki görög katolikusság minden kulturális és karitativ intézményének. A papi szeminárium, itt volt az egyházmegye tanitó és tanitónőképzője, polgári leányiskolája, árvaháza és több alapitványa.

A cseh uralom kezdetén *Papp Antal* érsek kormányozta a gör. kat. egyházmegyét. Most *Sztojka Sándor* a püspöke, Papp Antal volt titkára. Magyar vidék szülötte, aki diákkorában még nem is tudott ruszinul.

A Mária Terézia által székesegyházul átadott kéttornyu templomon kivül még másik két temploma van a görög katolikusoknak. Egyik a Szent Bazil rendé, akiknek itt rendházuk van. Ennek a főnöke Páter *Szhiba*, kitünő magyar. A világháboru alatt a neve valóságos fogalom volt. Nemcsak lelkesitett és vigasztalt, de rajvonalban, rohamban mindig együtt volt katonáival. A melle tele van a legszebb harci kitüntetéssel. Elragadtatással beszéltek róla a Nyirség s a beregi Tiszahát kálvinista katonái is. Ma is rámondják a magyar paraszt egyszerü, de mégis sokat mondó dicséretét: „a' mán osztán pap volt, instálom".

Ungvár volt a székhelye Ung megye törvényhatóságának, amelynek Csuha István volt utolsó magyar főispánja. Utolsó alispánja pedig Bánóczy Béla. A csehek bejövetelük napján már hűségesküt kivántak tőle s amikor ezt megtagadta, két óra mulva már át is tették a határon.

A magyar uralom alatt Ungvár erős iparos- és gyárváros volt. Ősipara a timárság, a fazekas-, pintér- és gubás-ipar. Utóbbi látta el Verhovinát a fehérszőrű, rövid „rusznyák subákkal".

Gyáriparában a „Mundus" hajlitott fabutorgyár volt a legnagyobb üzem. 550—600 munkással dolgozott. Volt ezenkivül gránitcsiszoló gyára, nagyobb gőzmalma, papir-, doboz-, szappangyára és gőzfürésze. Hiába lett azonban Ungvár főváros, a magyar kézen volt kisipar itt is lesorvadt. A régi magyar termelő helyből a csehek itt is öldöklő következetességgel fogyasztó piacot csináltak.

A magyar kulturát is minden irányban igyekezett megsemmisiteni Prága.

Magyar időkben főgimnáziuma és főreáliskolája volt a városnak. Ruszin intézeteket csináltak belőlük, a régi nagyhirü agyagipari szakiskolát pedig megszüntették. Ennek az utóbbinak volt növendéke a rutén vérereditü s tragikus koraisággal sirbaszállt

Az ungvári görögkeleti püspökség.

Szamovolszky Ödön szobrászművész, a magyar szabadságszobor pályanyertese. Az ungvári iskolában tünt fel nagy tehetsége s innen indult igéretes utjára. Harminchat éves korában halt meg, gyönyörü elgondolásu pályaműve pedig a kiütött világháboru miatt nem jutott kivitelre. Szamovolszky munkája Ungvár szülöttének: *Dayka Gábornak* szobra is. Ihletes, szép alkotás. Ungvár egyik terét disziti s a csehek, mint „ruszin művész" alkotását, épségben hagyták.

Régi épülete kevés van Ungvárnak. A kuruc kor után emelt régi megyeházának és a napoleoni idők előtt állitott empire-reneszansz stilusu uj megyeházának van régebbi épitőművészeti becsessége.

A csehek sokat épitettek. Az Ung folyó és a szobránci ut közötti galagói területből modern városrész lett. De ez a nagy épitkezés csak a kaszárnyát s a cseh bürokrácia berendezkedését jelentette. Ők itt is örök meggyökerezésről álmodtak. Goromba hamisitással 18 százalékra nyomták vissza papiroson a város magyarságát. Az igazság első fuvalása kettérepesztette a lator papirost. Bercsényi árnya visszajárt ősi városába s hallgató hitet adott a magyar gondolatnak. Mert nagy ereje van olykor a némaságnak.

A sziklák is hallgatnak, de erősek.

Keéky István.

MUNKÁCS

A hagyomány szerint a Vereckei-hágón át Pannonia földjére érkező honfoglaló magyaroknak első pihenőhelye, első telepe Munkács volt. Álmos vezér népei Pannonia földjére lépve „azt a helyet, melyet legelsőbben elfoglaltak, *Munkács*-nak nevezték, mi velhogy igen nagy munkával jutottak e földre" — irja a magyarság történetének első krónikása, Anonymus. „Ott aztán, hogy fáradalmaikat kipihenjék, negyven napot töltöttek, *s a földet kimondhatatlanul megszerették.*"

És Magyarország történelme ezzel a szeretettel megkezdődött. Pannonia földjét ez a szeretet avatta a magyarság *hazájává.*

Munkács földje volt az első hely ebben az országban, ahol a nagy utról, százados vándorlásból megérkező magyarság először hajtotta igaz pihenőre a fejét. Igazán pihenni csak *otthon* lehet.

*

A várost északról félkörben veszik körül a határmenti gyönyörü szőlőhegyek, melyek mögött alig négy órányira a Kárpátok havas csúcsai emelkednek az égnek. A Latorca tulsó partján, Verecke felé, már benn a hegyek között, a Csernek hegy lábánál áll a hatalmas Bazilita-kolostor. A várostól délre *Palánkfalu* házaitól körülvéve a *Várhegy* emelkedik.

Munkácsot *Verecke* és a *Munkácsi Vár* két csodálatos, époszi emléke öleli körül. A honfoglaló magyarok vereckei utja és Zrinyi Ilona kuruc vitézeinek hősi ellenállása a magyar történelem két legszebb fejezete.

*

Az ország legerősebb, leghatalmasabb várai közé tartozott Munkács vára. *„Bevehetetlen"* vár volt.

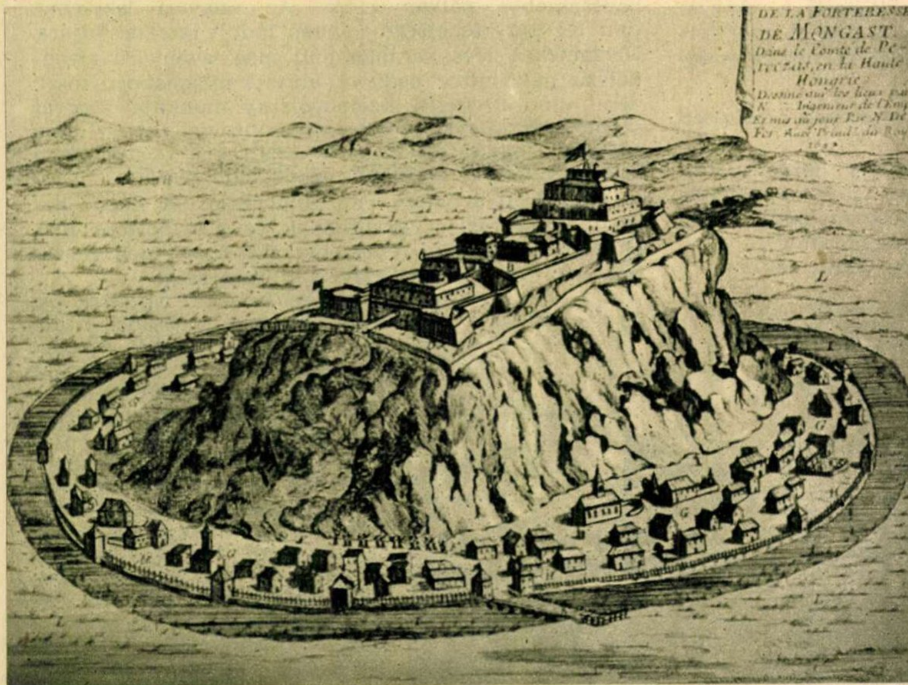
A XIV. században a birtokaiból kiforgatott és Magyarországra menekült litván főnemest *Koriatovics Tódor* herceget a menedéket adó Lajos magyar király *Munkács hercegévé* tette, a hercegnek azt a feladatot adva, hogy az akkor teljesen elnéptelenedett vidéket ujra telepitse be. 40.000 novgorodi oroszt telepitett Koriatovics a neki adott munkácsi vidékre. Ezeknek a „ruszniákoknak" ivadékai lakják ma is a várostól északra és keletre eső *Ruszinvidéket.*

Koriatovics herceg a munkácsi várat hamarosan megerősitette. Ő épittette a vár csúcsán álló főépületet, a két főbástyát és az alsó védő-tornyokat. De ő épittette fel a Csernek-hegyi Bazilita-kolostort is.

A herceg halála után a vár és a vidék birtoka visszaszállt a magyar koronára. 1427-ben *Brankovics György* szerb despota kapta birtokul Zsigmond királytól. A török támadások ellen védelmet keresni jöttek a magyar királyhoz *Lazarevics György* és *Brankovics* fejedelmek. A király magyar főnemesi rangra emelte Brankovicsot. A veszélybe került várakat: Nándorfehérvárt, Galambócot s még több déli várat a szerb fejedelmek a magyar király tulajdonába visszaadtak, hogy azok megvédéséről az gondoskodjon, cserébe pedig a király több hatalmas birtokkal együtt Brankovicsra ruházta Munkács várát és vidékét. Ráadásul még egy házat is kapott Brankovics *Budán,* lakásul. Nem sokáig maradt a szerb despota birtokában a vidék. Brankovicsot, aki a törökkel áruló módon összejátszott, birtokaitól hamarosan megfosztották. Munkács vára ekkor Hunyadi János kormányzó birtokába került. 1445-ben a nagy Hunyadi emelte *szabad várossá* Munkácsot. Rövid ideig tartott a város szabad jogának kiváltsága. Hunyadi halála után az özvegy *Szilágyi Erzsébet* már ujra földesuri joggal birta az egész vidéket. Aztán Mátyás király és Corvin János voltak a vár urai. Később János király özvegyének, Izabellának, birtokába jutott, majd a Habsburgok kezére került. Zavaros elzálogositások és ide-oda adományozások után végre 1631-ben *I. Rákóczi György* vásárolta meg a várat Bethlen Gábor özvegyétől. I. Rákóczi Györgyöt birtokában III. Ferdinánd adománylevéllel is megerősitette.

Ezzel kezdetét vette a *Munkácsi vár* nagy és dicsőséges „Rákóczi" korszaka. *I. Rákóczi György* francia mérnökökkel épittette a vár alsó erőditéseit és ő huzatta a lőnyilásokkal ellátott védfalakat. Ekkor épültek fel a várhegy alján fekvő Palánka falu védősáncai is.

Munkács vára legnagyobb erőssége volt a Habsburgok elleni szabadságmozgalmaknak. S utolsó, *bevehetetlen* vára a kurucoknak. Zrinyi Ilona hősi ellenállása tette legendássá ezt a várat. A császári ostromló sereg öt hó-

Munkács vára. 1692-ből való metszet.

napi kemény harccal még a hegy lábánál huzódó Palánka falut se tudta elfoglalni. Nagy biztositékok ellenében adta csak át Zrinyi Ilona a munkácsi várat Caraffa német őrségének, mikor gyermekeivel együtt Bécsbe ment, fejedelemasszonyt megillető tisztelettől övezve.

Munkács városában lobbant fel a Rákóczi Ferenc nagy szabadságharca is. 1703-ban munkácsi városi kastélyában bocsátotta ki II. Rákóczi Ferenc *„Recrudescunt inclitae Hungariae gentis vulnera“* szavakkal kezdődő szózatát. S itt ütöttek rá mingyárt Montecuccoli herceg vasasai. A Rákóczi háza előtti nagy tér felé vonultak már a császáriak, mikor Rákóczinak az utolsó percben sikerült a háza udvarán felállitott csekélyszámu gyalogkatonájával a nagy téren álló hires piaci fabódék közt védőállásba helyezkednie. A fejedelem egy portyázásról megtérő kis lovascsapata váratlanul hátba támadta a vasasokat, kik igy két tűz közé jutottak, s maroknyi hadával Rákóczi a temető felé elvágtatva, megmenthette magát. Ezek a nevezetes fabódék, mikben az uradalom által jogositott kereskedők árusitották portékáikat, még a mult században is fennállottak.

A Rákóczi szabadságharcnak nyolc sulyos esztendő alatt a munkácsi vár volt legbiztosabb főhadiszállása. Mikor már Kassa is meghódolt és 1711-ben, április 29-én megkötötték a szatmári békét, Munkács várát még junius 23-ig tartani tudták az utolsó kuruc vitézek. Hosszu vitéz csaták után letünt a kurucok csillaga s Munkács vára is elveszitette történelmi szerepét. A vár és vidéke egy osztrák főuri család birtokába került.

II. József császár, mikor a magyarországi várak szétrontását, lerombolását rendelte el, mérnöktisztjeivel megvizsgáltatta a munkácsi várat is. Gróf Colloredo főhaditármester jelentése és véleménye azonban megmentette ezt a várat az elpusztitástól. Börtönné alakitották át a hatalmas épületet. Itt szenvedett rabságot a Martinovics-ügy elitéltjeként *Kazinczy Ferenc* is.

A szabadságharcban ujra felfénylett egy pillanatra Munkács dicsőségének csillaga.

A világosi fegyverletétel *után* Munkács, Pétervárad és Komárom várán lengett még a magyar zászló.

A várat a szabadságharc leverése után ujra börtönné alakitották át. A 48-as szabadságharc katonáit börtönöztette be itt a győztes hatalom.

Azóta nincs „történelme“ a városnak. Az okos polgári fejlődés termékeny korszakaiban gyarapodott, gazdagodott. Magyarország ezeréves fennállását Munkács ugy ünnepelte meg, hogy a millennium évében letették alapkövét Munkács városa *szinházának*. A magyar kultura vára a magyar szinház, s Munkács városa ennek a várnak épitését is kötelességének tartotta.

Munkácsy Mihály, a magyar művészettörténet egyik legnagyobb alakja ebből a városból indult el a világhir felé.

Munkács, a legelső magyarok pihenőhelye, most husz évi megpróbáltatás után visszatért az anyaországhoz. *Husz év* az ezeréves Munkács történetében csak egy röpke pillanat, melynek nemsokára még az emléke is el fog enyészni. **sz.**

Munkács vára.

Az egyik várkapu. Alsó kép: a vár egyik udvara.

ÉRSEKUJVÁR

Érsekujvár... Soha el nem felejthető emlék maradt annak is, aki a háboru előtti időben csak elutazott erre. A városból talán semmit sem látott, nem is jutott tul a vasutállomáson, de éppen az, ami az állomáson történt, fogta meg olyan emlékethagyóan az embert. Emberemlékezet óta szokás volt, hogy éjjel-nappal minden gyorsvonatot, amely befutott a Bécs—Budapest közötti vasutvonalnak erre a fontos vasutállomására — cigánybanda fogadott.

Érsekujvár állomáson — tiz, tizenöt percre, amig a vonat „vizet vett föl" — minden utas leszállt. A cigánymuzsika kicsalta az embereket a kormos vasuti kocsikból. És ott gőzölgött már a hófehérrel beteritett asztalokon a finom borjupörkölt, az illatos marhagulyás, szaladgáltak a pincérek a forró tormás-virslivel, a frissen csapolt sörrel. Mert Érsekujváron minden gyorsvonat érkezésekor volt friss csapolás. Ezt az ételeknek és italoknak komoly és tehetséges élvezői akkor éppen ugy nyilvántartották, mint azt, hogy a nagyváradi restiben délelőtt savanyutüdőt kell enni gombóccal, mert ott az a legjobb, és a legjobb haboskávéval a szabadkai vasuti vendéglőben várják az érkező utast...

És minden gyorsvonat a Rákóczi-induló ütemeire hagyta el az érsekujvári állomást, tele jókedvü, kisgondu utasokkal, akiket nem foglalkoztattak világproblémák, nem értették és nem is nagyon érdekelték a világpolitikai események. A gázálarcot sem ismerte ennek a kornak az utasa, de viszont pléd nélkül nem utazott és a legtöbben kispárnát is vittek magukkal, mert szerettek és tudtak is jól aludni az országokon átrobogó vonatokon.

Az érsekujvári vasuti állomás.
Alsó kép: a hires érsekujvári cigányok a fölszabadult város főterén a „Szép vagy, gyönyörü vagy Magyarország"-ot játsszák.

*

Harcok, elnyomatások idején épült ez a város négyszáz évvel ezelőtt. Amikor a törökök elfoglalták Esztergomot, Várdai Pál érsek kezdte épiteni a várat és a munkát utódja, Oláh Miklós érsek fejezte be. Uj Vár-nak nevezték, majd Oláh érsekről Oláh Ujvár lett a neve. Később azután Érsekujvár-ra módosult és igy is maradt. A csillagalaku várat hatszögü bástyáival a Nyitra folyó mocsarai majdnem megközelithetetlenné tették. A vár mögött épült a város, amelynek még ma is álló több épületét Pázmány Péter emeltette. Érsekujvár főterén áll ebből az időből a Ferencrendiek zárdája és mellette két templom. Egy ideig

török kézen volt a vár a várossal együtt. A törökök iskolát is épitettek és Evlija Cselebi utleirásában beszámol érsekujvári látogatásáról is. Amikor 1685-ben Károly lotharingiai herceg visszafoglalta Érsekujvárt, a győzelmet Európaszerte ugy ünnepelték, mint a Buda felszabaditását megelőző legnagyobb és legfontosabb haditényt.

Rákóczi és vitéz tábornoka, Bottyán János 1704-ben rohammal foglalták el a várat. A kurucok felvidéki harcai innen indultak ezután ki. Érsekujvár falai között őrizték 1706-ban a Rákóczi ellen harcoló császári csapatok főparancsnokát, Heister generálist. 1710 január 3-án az érsekujvári haditörvényszék itélte halálra az áruló Ocskay Lászlót és mivel a halálos itéletet Rákóczi Ferenc jóváhagyta, az árulót a Piac-téren nyomban lefejezték. A kurucok szabadságharcának leverése után a közben elkészült komáromi vár mellett már nem volt szükség az érsekujvári várra és III. Károly parancsára, 1725-ben, védőműveit lerombolták. Nyoma sincs ma már az egykori várnak. Legfeljebb annyi, hogy a Kálváriától nyugatra emelkedő házsor lejtője kétségtelenül mesterségesen emelt magaslatra mutat.

*

Érsekujvár fejlődésére különösen az volt jelentékeny hatással, hogy a mult század vége felé mind jelentősebb vasuti csomóponttá épitették ki. Nemcsak egyik legjelentősebb állomása volt a budapest—marchegg—bécsi vonalnak, hanem három szárnyvonal, a nagytapolcsányi, a privigyei és a komáromi is innen indult ki. Ötven-hatvan évvel ezelőtt az érsekujvári lóvásárokra egyaránt érkeztek vevők a szomszédos országokból. Perzsiából, Kis-Ázsiából és Dániából, vagy Oroszországból. A hatalmas lókereskedés mellett természetesen más fontos cikkekben is kialakultak a vásárok és ezek mind csak fokozták a kereskedelmi forgalmat. A megye északi részéből, de általában az északi megyékből nagymennyiségü termény gyült össze mindig az érsekujvári piacon, amelyet azután a budapesti, vagy bécsi kereskedők innen szállitottak tovább külföldre. Kisipara virágzott és a nagyipara is fejlődőképes állapotban volt. Egymásután helyezték üzembe a gyárakat. Amikor kitört a világháboru, már mintegy husz gyáripari üzem volt Érsekujváron.

*

A Nyitra-parti város büszke volt kiváló neveltjére, *Fraknói Vilmos* püspökre. A tudós történetiró, aki Érsekujvárott nevelkedett, szintén szeretettel gondolt vissza a városra és atyai gondoskodással gyámolitotta a tudományos pályára készülő érsekujvári fiatalok érvényesülését.

Érsekujvár kulturális történetéhez tartozik, hogy Czech János történetiró a Ferencrendiek érsekujvári kolostorában fedezte fel a legdíszesebb kodexek egyikét, a róla elnevezett Czech-kodexet, a Kinizsi Pálné Magyar Benigua számára 1513-ban készitett imádságos könyvet. Ugyanitt találták meg az Érsekujvári-kodexet, amelynek legnagyobb részét 1530-ban Sövényházy Márta domokosrendi apáca irta. A két értékes kodex a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonában van.

*

A cigányok vidáman gyantázzák vonójukat. A „Nové Zámky“ tábla husz évi éktelenkedés után örökre eltünt és *Érsekujvár* vasutállomásról két keserves évtized elmultával ujból a Rákóczi-induló pattogó üteméire robog ki a magyar gyorsvonat.

Szabó Béla.

Alsó kép: Érsekujvár népe templomi lobogóival vonult ki a város főterére a felszabadulás ünnepén.

LOSONC

Nógrád északi részében, az Ipoly közelében fekszik Losonc, a megyének ez a legnagyobb városa, a Magyar Középhegység, az Osztrovszki és Veporhegység közt. Tótul Lučenec volt a neve, azaz *vizválasztó*, latinul Lutetia Hungarorum. Vizválasztó nemzetiségi tekintetben is; tőle északra tótok, délre magyarok laknak. De maga mindig magyar volt: a Trianon előtti népszámlálások szerint 90%-ban az s a cseh uralom alatt is jóval mindig meghaladva azt az arányszámot, amelyet a nemzetiségi jogok érvényesüléséhez a törvény megkövetelt. Ami tót és német elem található falai közt, az tulnyomólag a munkásságból ered, mely a környékbeli falvakból szivárog be. A régi Magyarországnak talán egyetlen városában sem füstölt aránylag oly sok gyárkémény az ég felé, mint itt. Mintha ősi cimere, a fiait önvérével tápláló pelikán is azt akarná jelenteni, hogy ez a város csupán a saját munkájából akar élni és boldogulni.

De a virulást Losonc históriájában állandóan katasztrofális csapások szakitják meg. *Történelme folyamán háromszor égett porrá.* Megerősitett és kőfallal körülvett őrhelyét a XV. században Giskra cseh huszita csapatai szállják meg. A XVI. században törökök kezére kerül, akiknek emlékét két utcájának: a Nagybég- és Kisbég-utcának neve máig őrzi. 1672-ben kurucok sarcolják meg. E században kétszer égett le. 1680-ban összes levéltárai is a tűz martalékaivá lettek.

Kis harcikocsik és huszárok felvonulása.
Alsó kép: Tornán ünnepi diszbe öltözött lányok virágot adtak minden katonának.

A 48-as szabadságharc idején érte történelmének legnagyobb szerencsétlensége. 1849 augusztus első napjaiban egy losonci utcán magyar szabadcsapatok megtámadták az oroszok egyik betegszállitó oszlopát s többek közt egy tábornokot is megöltek, aki állitólag rokonságban állt a cári családdal. A megölteket egyházi szertartás nélkül földelték el. Amint az oroszok hirét vették a történteknek, visszatértek a városba, a lakosságot előbb kifosztották, aztán éjjel kancsukával kikergették házaikból s arra kényszeritették, hogy a megölt orosz katonákat körmeikkel ássák ki a földből. Végül felgyujtották a várost. Alapos munkát végeztek, ötszáz ház közül negyven maradt épen. A város multja, levéltárai, felhalmozott értékei mind elhamvadtak.

Az a Losonc tehát, melyet ma ismerünk, épitészetileg nem a történeti Losonc. A XIX. század második felében épült fel. Ez a magyarázata, hogy stilustörténetileg érdekes házat hasztalan keresünk benne. Ami ilyen lehetett, rég elpusztult. A város, igazi mesebeli főnixként, feltámadt hamvaiból. Jellemző Rakottyay György bádogosmester esete, aki a kiegyezés utáni időkben teremtette meg itt Közép-Európa egyik legnagyobb zománcedénygyárát. Nemsokára ujabb zománcgyár keletkezik a városban, mezőgazdasági gépgyár, evőeszközgyár, hatalmas gőzmalom, két szeszgyár, enyvfőzőgyár, téglaégetők, a szomszédban pedig a nagy losoncapátfalvi és a gácsi posztógyár, mely utóbbi már a negyvenkilences szabadságharcban a honvédség főszállitója volt. A gyárak nagyszámu munkássága virágzó kereskedelmet tartott életben. Jómódu lakossága Kossuth-szobrot emelt a város legszebb terén s a háboru előtt vizvezetékről, sőt villamosról álmodozott. Szórakozni a vonaton háromórányira levő Budapestre járt, melynek műveltsége látható hatással volt izlé-

sére és életmódjára. Lakosainak száma a háboru előtt alig haladta meg a tizezret, de kávéházaiban francia napilapokat s a legelőkelőbb irodalmi folyóiratokat lehetett olvasni. A megyei hatalom Balassagyarmaton székelt, de gazdasági és művelődési életének lendületére nézve Losonc volt a megye vezető városa.

Ekkor jött az ujabb csapás: a trianoni fordulat, mely Losoncot Csehszlovákiához csatolta s határvárossá tette, alig husz kilométernyire az uj állam szélétől. Losonc elvesztette magyar piacát s gazdasági élete sorvadni kezdett.

Annál érdekesebb, hogy *a szellemi élet e sorvadás ideje alatt is megmaradt*, sőt olykor még ki is virult. Igaz, Losoncon az irodalomnak szép hagyományai voltak. Az itteni református temetőben nyugszik *gróf Ráday Pál*, Rákóczi kancellárja s költő s a Ráday-család védence: *Kármán József*, a „Fanni hagyományai" irója, aki fiatal évei ellenére egyik vezére volt a XVIII. század vége magyar irodalmi életének. Az ötvenes években be-bekocsizott ide szomszédos sztregovai birtokáról *Madách Imre* s e közelség cimén a losonciak lokálpatrióta büszkeséggel gondolnak Az ember tragédiája költőjére. Az elmult husz évben persze a művelődési élet megnyilvánulásai: minden hangverseny, minden irodalmi előadás egyszersmind nemzeti tüntetésül szolgált. A kulturát, melyet előbb Budapesttől kapott a város, most sajátmagából kellett pótolnia. Ezért vett részt az egész város lakossága a

Losonc templomai.

Petőfi-, Madách- és Csokonai-centenáriumokon, a Dalosszövetség országos hangversenyén, ezért érték itt egymást a műkedvelői szinielőadások és a környező falvak szini bemutatkozásai. *Faragó Ödön* szintársulata Losoncon aratta legnagyobb sikereit. Volt egy idő, a huszas évek eleje, mikor a kis Losonc a szlovenszkói magyarság szellemi életének középpontja volt. 1925-ben Sörös Béla református lelkész vezetése alatt református teologia létesült a városban, az egész szlovenszkói magyar reformátusság lelkészhiányának pótlására.

Tiz-tizenöt éve, hogy Bodor Aladár „Losonc felé" cimü költeményében igy üzent a kis nógrádi városnak:

Ó utcák, dacos földobbanó lábbal,
Üzenem nektek, elmegyek hozzátok.

Vajjon milyennek fogjuk most találni Losoncot, ha, régi fiai, ismét ellátogatunk utcáira? Azt hisszük, nem kell féltenünk. Az a megpróbált életerő, mely annyi század csapásait kiheverte már, az anyaországhoz visszatérve, bizonyára ujult lendülettel és sikerrel fog működni. A pusztuló gyárakban, melyek udvarát évek óta felveri a gyom, remélhetőleg rövidesen megint lobogni fog a munka. A kialudt kémények, melyeken az utóbbi időkben már fészket vert a gólya, ujból füstölögni fognak. A gömbakácos, széles főutcán megint mosolyogva járnak majd az emberek. A losonci főnix, mely annyiszor elhamvadt s mindig ujra feltámadt, a cseh uralom tűzvészéből is megifjodva szárnyal nemsokára égnek.

—s. a—

LÉVA

Léva is visszatért a hazatérőkkel. Ismét magyar zászló leng a városban, amelynek várát egyesek szerint még IV. Béla idején kezdték épiteni, mások szerint pedig Dobó István, Eger hős védője parancsára emelték. Átélte ez a város a tatárdulást, a husziták gyujtogatását és lengett a vár ormán a félholdas zászló is. Rákóczi Ferenc a nagyszombati vereség után itt huzta meg magát, egyik hadvezére, a tragikusvégü Ocskay László pedig itt lépett házasságra Tisza Ilonával. Amikor a kurucok elvonultak, Heisler császári tábornok felgyujtatta Léva várát. Bottyán János tábornok, Rákóczi legendás Vak Bottyánja, kiüzte a császári sereget és ismét a kurucoké lett az akkor már nagyon rossz állapotban levő vár. Rákóczi csillaga hanyatlóban volt, amikor Vak Bottyán elhatározta, hogy inkább elpusztitja a várat, amelynek védelmére amugy sem volt elég embere, csakhogy ne kelljen a németek kezére adni. A 48-as szabadságharc alatt Görgey főhadiszállása volt pár napig Léva, nyomában Csorics osztrák tábornok szállta meg, majd a szabadságharcot leverő oroszok tartózkodtak két hónapig a városban. Az elnyomatás korszaka azzal kezdődött, hogy az osztrák zsandárok kegyetlenkedtek a néppel, koldusbotra juttatták ugyszólván az egész várost. Összeszedték mindenkitől a magyar pénzt és a főtéren az egészet elégették. Akinek sikerült eldugnia a Kossuth-bankót, annak a vagyona nem a máglyán pusztult el, hanem a ládafiában, vagy a kert végében elásva veszitette el az értékét.

Ez Léva rövid története, amelyet még ki kell egésziteni azzal, hogy a sok uralomváltozás, megszállás, csata közben vagy háromszor pusztitotta a lakosságot a pestis és legalább ugyanannyiszor, ha nem többször, a kolera.

*

Milyen város az, amelyik ennyi rombolást, pusztitást és pusztulást, győzelmes harcot és elnyomatást jelentő balsikert elbirt, de mégis él, bizik és dolgozik. Lévaiak beszélgettek erről a mostani történelmi napokban Budapesten. Főként olyan lévaiak, akik a huszéves cseh uralom alatt egyszer sem mehettek vissza.

— Nyugalmasabb várost el sem lehet képzelni, mint az a Léva volt, amelyet husz évvel ezelőtt egyszer éjnek idején hagytam el — mondotta egy ur, hosszan gondolkodva. — Becsületes, szorgalmas nép lakta ezt a várost. Keveset is hallott róla az ország, de ennek megvolt a maga külön oka. Léván sohasem voltak nagy botrányok és olyan nagy események, amelyek felkavarták volna a nyugalmat.

— A Perec két partján épült a város, de hogy folyó volt-e ez a Perec, vagy patak, vagy talán egyik se, azt magam se tudom megmondani, — mondja egy másik lévai. — A Garamból ered és százkilométeres kanyargás után, mely közben átszeli Léva városát is, ismét a Garamba torkollik. Állitólag valamikor ásták ennek a medrét, tehát tulajdonképpen csatorna és vize a malmokat hajtotta.

A város vége a Káka domb felé emlekedik. Minden valamirevaló polgárnak szőlője volt a Kákahegyen, ahol hangulatos nagy szüretek voltak.

— Gyermekkoromban a vár egyik fele romokban hevert, a másik fele azonban ép, lakható állapotban volt — hangzik tovább egy másik sarokból az emlékek fölelevenitése. — Ebben a részben volt még a háboru előtti időkben a magyar királyi adóhivatal. A lévaiak ide jártak adót fizetni a várba.

— Reviczky Gyula emlékét Léván szeretettel ápolták. A Reviczky Irodalmi Kör előadóestélyeket, fölolvasódélutánokat rendezett, az ifjuság részére pályadijakat tüzött ki és országos hirü irókat és művészeket hivott meg előadóestjeire. A Reviczky Kör, ugy tudom, a cseh megszállás alatt is működött és már amennyire lehetett, igyekezett ébren tartani, ápolni a magyar kultura iránti szeretetet.

Nagy sóhajtások között beszélnek egyszerre többen is arról, milyen gyönyörü volt a régi Oroszlán-fogadó épülete, ahol egykor Rákóczi főhadiszállása is volt. Fájt is a város minden lakosának a szive, amikor ezt a régi szép épületet egy-két évvel a világháboru kitö-

rése előtt lebontották és helyére modern uj szállodát épitettek. Semmi sem maradt meg a régi Oroszlán fogadóból csak a kovácsolt cégére, amely négy patkóban végződik. A cégért ma is őrzik Léva város muzeumában a legértékesebb emlékek között.

— Bizony még én is emlékszem a régi Oroszlánra — szólt közbe egy uriasszony. — Kisleány voltam és ott tanultam táncolni. Boltives kapualja volt az Oroszlánnak és oda futottak be a csilingelő szánkók a báliruhás, kipirult arcu leányokkal. Emlékszem én még a régi városházára is, amely a török időkből maradt fenn. Amikor lebontották, hogy helyére az ujat épitsék, egész sereg ágyugolyót találtak a falak között. Édesapám is őrzött egy ilyen ágyugolyót és talán még mindig megvan, hacsak a csehek el nem szedték.

Egyesek arra is emlékeznek, hogy a várfalak behuzódtak a városba és az egyik mellékutcában — a nevét már nem tudják — a gyümölcsöskert keritését képezték ki a régi várfalból. Ludány felé a Siklóshegy alján óriási tölgy állott, ahol a néphit szerint Rákóczi megpihent. A lévaiak szeretettel sétálgattak Rákóczi fájához.

— A libafertályról sem szabad megfeledkezni — szól egy jókedvü hölgy. — A városházával szemben a piactéren, heti vásárok idején, egybesütött libákat árultak, ragyogóan tiszta tálakra rakva. A vidékiek, akik a hetivásárokra nemcsak a környékről, de sokszor a szomszédos vármegyékből is bejöttek Lévára, egy-egy fertály finom ropogós libát vettek maguknak ebédre. Ha valahová ilyenkor vásár idején vendég érkezett — és bizony gyakran érkezett is —, a háziasszonynak nem volt gondja, mert a libafertályos asszszony egy-kettőre az asztalra teremtette a finom ételt.

— Bizony csöndes, nyugalmas város volt Léva — veszi át a szót egy másik hölgy. — Nyugalmas békét élő emberek laktak ott. Még az őszirózsás forradalom is csöndben, nagyobb zavar nélkül mult el. Néhány kóbor katona lopott pár bakancsot: ez volt minden, ami a forradalom kitörésekor Léván történt.

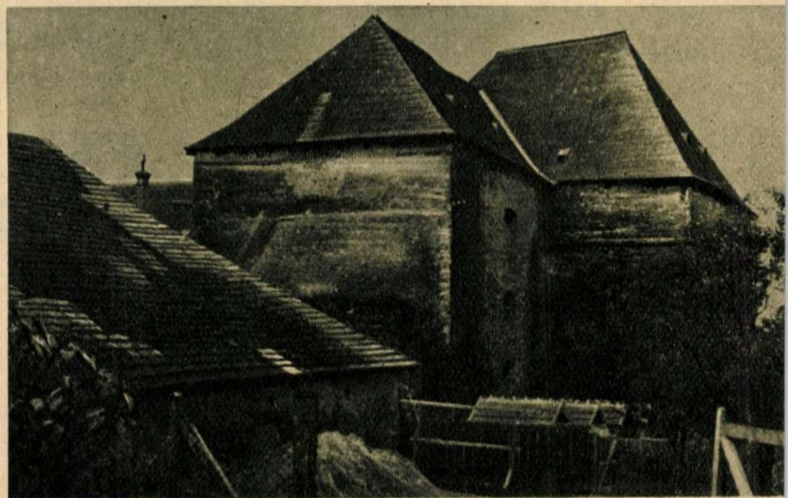
*

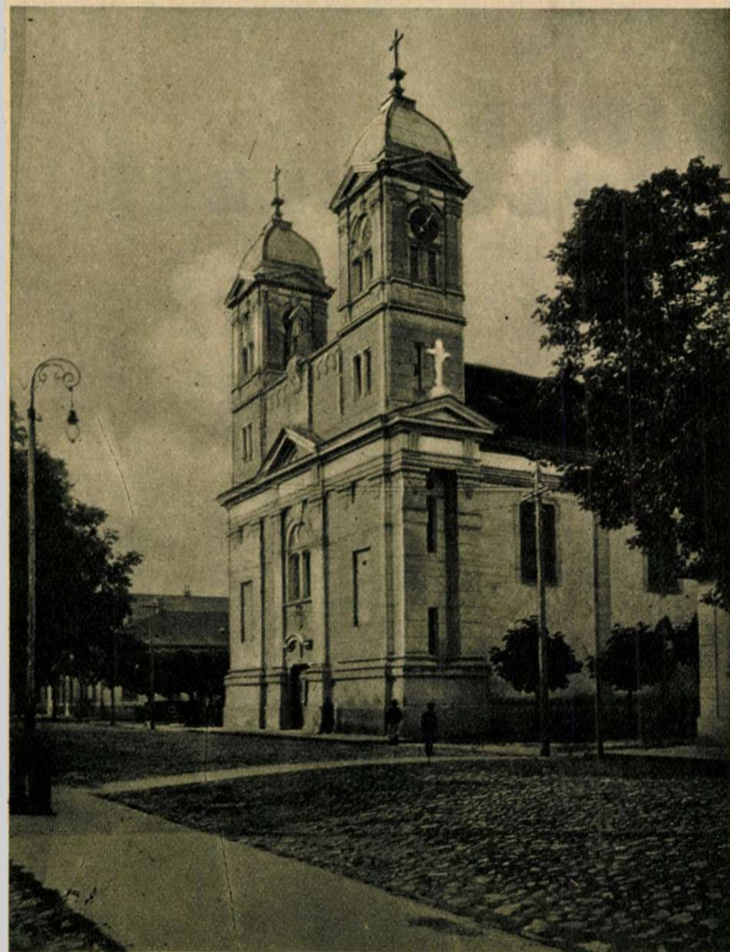
A lévai vár romokban álló része.

A vár középső szárnya.

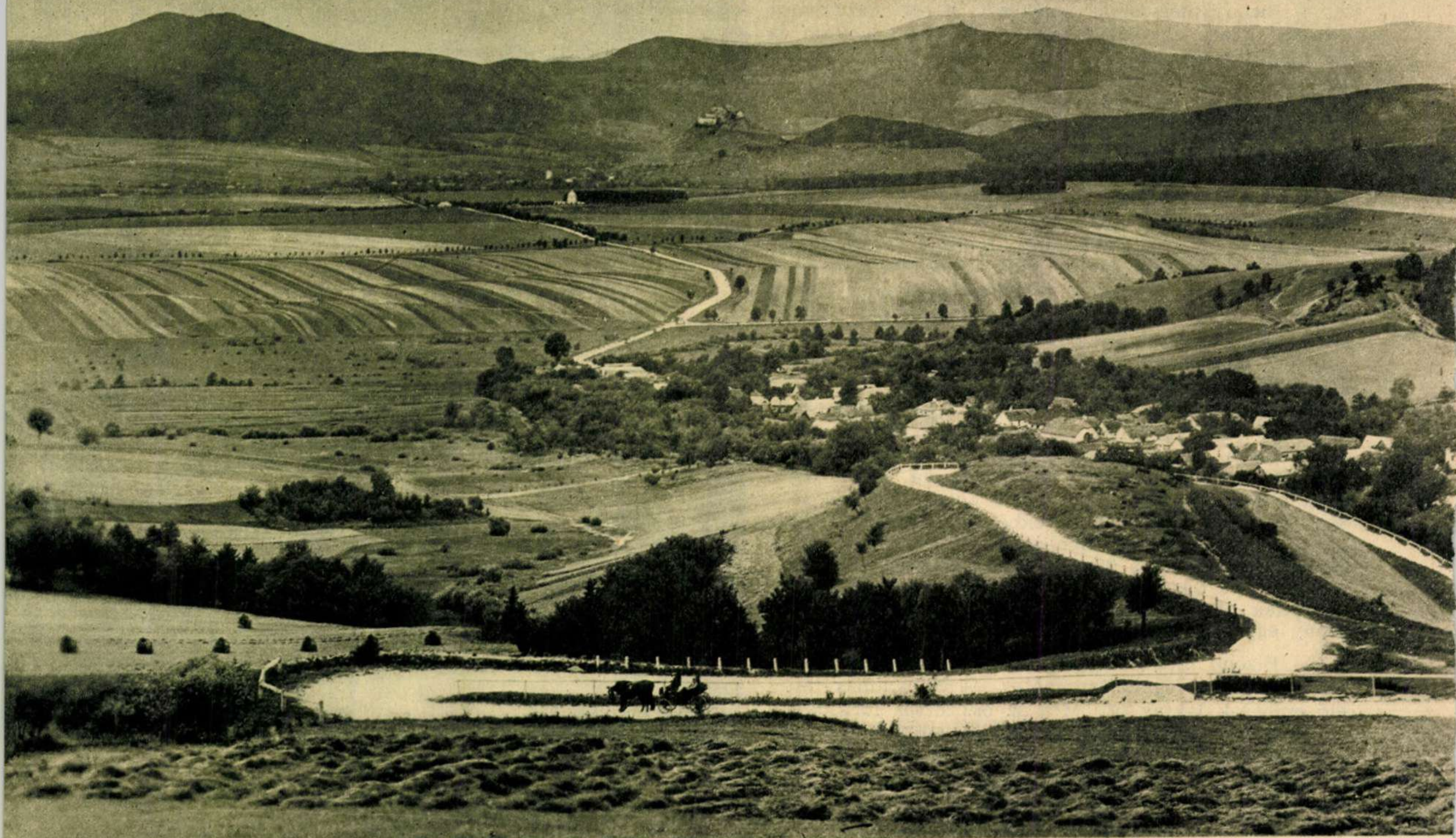
A lévai vár északnyugati bástyája.
Baloldali kép: a lévai római katolikus templom.

— Igen. Ilyen volt Léva — mondta egy ur, aki a félhomályos szoba sarkába visszahuzódva behunyt szemmel hallgatta eddig városbelijei beszédét. — Ilyen volt, de vajjon milyen most, mert én bizony husz éve nem láttam.

Nyugodtan, csöndesen indult a beszélgetés és a végén mindannyian idegesek lettek. Talán nem is idegesek, mint inkább türelmetlenek. Husz évig türelmesek voltak, de most már türelmetlenül várják azt a napot, amikor ujból hazamehetnek.

—bó.

A krasznahorkai várhoz vezető ut.

A FELVIDÉK ÉS A VISSZACSATOLT ÖVEZET

IRTA: CHOLNOKY JENŐ EGYETEMI TANÁR

Az a keskeny területsáv, amit most sikerült visszacsatolni, földrajzi szempontból három különböző jellegü terület. Az első darab a Kis-Alföldnek a Dunától északra terjedő részéből való, a második a felvidéki nagy medencékhez tartozik s a harmadik az Északkeleti-Felvidék lábánál végignyuló, alföldi szegély.

A Felvidék ugyanis mingyárt két lényegesen különböző darabra válik szét az Ondova—Tapoly folyók völgyével elválasztva. A hegyek szerkezete szerint a Bártfa fölött emelkedő Zborói-hágóval kell a Kárpátokat ketté vágnunk. Nyugatra Pozsonyig nyulnak el az Északnyugati-Kárpátok, keletre meg az Északkeleti-Kárpátok s tartanak egészen a Visó völgyéből az Aranyos—Beszterce völgyébe átvezető Borsai-hágóig.

Az Északnyugati-Kárpátokhoz csatlakozó hegyvidéket összefoglalóan Északnyugati-Felvidéknek nevezzük, az Északkeleti-Kárpátokhoz tartozó hegyvidéket pedig Északkeleti-Felvidéknek mondjuk. Az előbbin laknak a magyarokkal együtt a tótok, az utóbbin a rutének. Nagyon helytelennek tartom, ha ezt a Felvidéket Ruszinszkónak mondjuk. Rutén földnek mondhatjuk, minthogy valóban a falusi nép tulnyomóan rutén, de ez a nép annyira hozzákapcsolódott a magyarsághoz, hogy nehány fizetett agitátoron kivül, a nép semmiféle vonzalmat sem érez a muszkák irányában.

Az Északnyugati-Felvidék háromféle hegységből tevődik össze. Először is Pozsonynál kezdve, egészen a Zborói-hágóig nyulik el a Kárpátok láncolata. Másodszor Szepes, Abauj és Gömör vármegyék területén terpeszkedik egy régi, ma már csak romjaiban megmaradt hegység, ez a Szepes—Gömöri-Érchegység. Lényegesen különbözik a Kárpátoktól, mert sokkal régibb hegység s nincsenek rajta meredek csúcsok, éles gerincek, rohanó, zuhatagos hegyi patakok, hanem csak szelidebb lejtők, széles hegyhátak. Innen a hajdani hegycsúcsokat lepusztitotta az idő s a hegyeknek csak „tönkje“, csak a posztamentuma maradt meg, de éppen ezekben akad a legtöbb vastartalmu, igen régi kőzet.

Csak a hegytönköket itt-ott elfedő mészkőtakarókban látunk merészebb formákat, mert a mészkő mindig meredek sziklafalakban, meg aztán szakadékos völgyekben, barlangokban gazdag.

A Kárpátok és a Szepes—Gömöri-Érchegység összeforrott csoportját aztán az Alföld és Dunántul felől hatalmas kialudt vulkánsorozat keriti körül. Kezdődnek ezek a vulkánok a Magyar-Érchegységben, Selmecbánya körül, aztán folytatódnak a Börzsönyihegységben, majd a Cserhátón át a Mátrában, aztán a Zempléni-vulkánsorban. Ez az utóbbi talán a legszebb sorozat. Miskolcnál kezdődik s Eperjes táján ér véget. Azelőtt Eperjes—Tokaji-hegyláncnak mondták tankönyveink, nagyon, de nagyon helytelenül, mert először is nem hegylánc, hanem vulkánsorozat, másodszor, mert Tokaj az ő aszu-termő hegyével nincs is benne a sorozatban és harmadszor azért rossz, mert Eperjesnél már nincsenek vulkánok. Ezért sokkal helyesebb Zempléni-vulkánsornak neveznünk s ma már földrajzi könyveinkben igy is irjuk s a katedrán igy is tanitjuk.

A Kárpátok geológiai értelemben véve, egészen fiatalon felgyürődött lánchegységek, ezért nincsenek bennük nevezetesebb ércelőfordulások. Négy övezetét különböztetjük meg s ezt meg kell értenie annak, aki itt a politikai állapotok és teendők fölött gondolkozni akar. Ne gondolja az olvasó, hogy fölösleges pedantéria ilyesmivel foglalkozni s a hegység szerkezetét tanulmányozni. Meg fogjuk látni, hogy éppen ennek a szerkezetnek megismerése vezethet bennünket igen fontos politikai és történelmi következtetésekre.

A Kárpátok legszélesebb, legegységesebb övezete az ugynevezett homokkő-övezet. Nem nagyon magas, de igen széles, helyenkint száz kilométerre is kiszélesedő, óriási övezet ez s végignyulik a Morva-mezőtől egészen Brassó vidékéig Erdélyben. Olyan összefüggő, egységes láncolat ez, hogy csak mesterséges okoskodással, a hozzákapcsolódó, más felépitésü hegyek figyelembevételével lehet darabokra vágni.

A homokkőhegyek óriási kiterjedésü, széles hegyhátak 1000—2000 m magasságu tetőkkel. A homokkő rossz termőföldet ad, azt is keveset, azért a hegyvidéket 99%-ban rengeteg erdőség boritja. Ezeken a széles, lakatlan, erdős hegyhátakon fut a Magyar-medence vizválasztó vonala is. A kis Poprádtól eltekintve, ezen fut a Duna vizeit az Odera, a Visztula és a Dnyeszter vizeitől elválasztó vonal. Azért ez a széles, lakatlan, nehezen járható hegyvidék *a legkitünőbb országhatár* s már ezer éve teljesiti ezt a szolgálatot. Csak a trianoni bölcsek voltak olyan felületesek és tudatlanok, hogy fogalmuk sem volt mindерről s a népek százezreit tették boldogtalanná egy maroknyi hazug és haszonvágyó csőcselék kedvéért.

A Kárpátok második övezete a főövezet. Ez kezdődik a Duna partján a Kis-Kárpátokkal, folytatódik a Vágon tul a Kis-Fátrában, aztán a Liptóihavasokban s végre a Magas-Tátrában hatalmas magassággal, impozánsan végződik. A harmadik övezet Nyitránál kezdődik a Zobor-heggyel s első darabja a Nagy-Fátra, második nagy darabja az Alacsony-Tátra s ez keleten a Király-heggyel végződik.

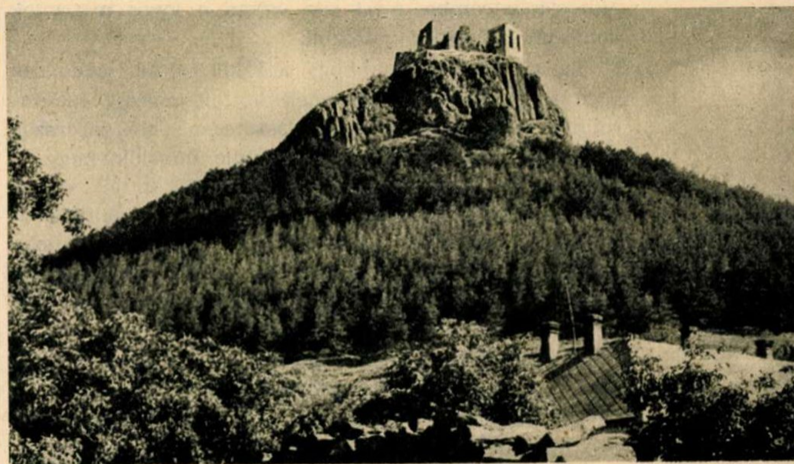
A homokkő-övezet és a főlánc közé iktatódik be a negyedik övezet, a világ egyik csodája. Ez az ugynevezett mészkőszirt-övezet. A hegyek aránylag szelid lejtővel veszik körül a Vág völgyét s a szelid lejtőkre a hegyképző erők óriási mészkődarabokat dobáltak oda, mintha csak a Magyar-medence lakóinak védő szelleme olyan sziklacsoportokat akart volna idesorakoztatni, amelyekre szinte bevehetetlen várakat lehetett épiteni. A középkorban ez lehetett volna a medence bevehetetlen Maginot-vonala; de sajnos, nem mindig értettük meg nemzetünk védnemtőjének intő szavát!

Mindazáltal nagyon sok szép vár épült ezekre a szirtekre, kezdve Dévénynél. Detrekő, Temetvény, Jókő, Csejte, Beckó, Trencsén, Oroszlánkő, Ljetava stb. mind ezekre épült leirhatatlanul szép sorozatban. Megvan a szirt-övezetnek folytatása a Vág völgyén tul is, ilyen szirten áll Árva-vára, aztán Nedec és Lubló-vára s a Dunajec ilyen gyönyörü szirtek közt tör keresztül Lengyelország felé. Összesen 4000 szirtet olvashatunk meg, egyik szebb a másiknál.

A Kárpátok övezetei közt medencék sorakoznak, mindegyik egy-egy vármegye fészke. A homokkő-

Torna vára.

A füzéri várrom.
Alsó kép: a Szádelői völgy bejárata.

övezet, meg a főlánc közt vannak a Trencséni-, Árvai- és Nowytargi-medencék. A főövezet és a belső övezet közt vannak az Alsó-Nyitra, a Felső-Nyitra, a Turóci-, a Liptói- és a Szepesi-medencék.

Ezek a medencék kicsinyek, magasan vannak, földművelésre nem nagyon alkalmasak, azért a magyarság ezeket nem nagyon szerette. Csak az Alsó-Nyitra- meg a Szepesi-medence olyan, hogy már a honfoglalók szivesen megtelepedtek bennük, de a többi sokáig majdnem néptelen maradt s csak később szaporodtak el benne az eredetileg hegyeken pásztorkodó szlovákok. Magukban ezek a medencék életképtelenek, gazdaságilag is, politikailag is rá vannak utalva azokra a nagyobb területekre, amelyek felé a medencék völgyei kinyilnak, amerre a medencék folyóinak vize lefolyik. Márpedig ezek a medencék mind a Magyar-medence felé vannak nyitva, minden völgyük oda torkol, fokozatosan kiszélesedve. Még a Szepesi-medence is a Hernád révén, meg a Szepes—Gömöri-Érchegységet a Szepesi-Magurától elválasztó, szerkezeti mélyedésen át sokkal nyiltabb összeköttetésben áll a Magyar-medencével, mint a Lengyel-siksággal, bár a Poprád arrafelé veszi utját! De milyen utját! A leghatalmasabb mészkőszirtek közt, óriási kerülővel, szinte eszeveszett kanyarulatokkal tör keresztül a határláncon, ugyhogy völgyében sohasem vezetett kereskedelmi ut, sőt hajdan szinte járhatatlan volt, mint a Dunajec völgye.

Azért dugta el IV. Béla féltett családját ide, a Vörös-klastromba, mert oda ugyan a lovas mongolok sohasem juthattak volna el.

Ez az oka annak, hogy a tótok, a kis medencék igénytelen lakói, kénytelenek voltak mindig szezonmunkára vállalkozni s természetesen Magyarország felé igyekeztek. Budapestet — elmondhatjuk, hogy — tót napszámosok épitették, az Alföldön ők voltak a legderekabb aratómunkások, mint házalókat, drótosokat, üvegeseket stb. mindenütt ismerték és szerették az országban, mert becsületes, tisztességes, jóravaló nép volt. A nyári szezonmunkával szerzett pénzből éltek télen át.

Egészen mások azok a medencék, amelyek a Kárpátok, a Szepes—Gömöri-Érchegység, meg a vulkáni övezet hegyei között vannak. Ezek sokkal, de sokkal nagyobbak, földművelésre, sürü lakosság keletkezésére sokkal alkalmasabbak. Ezek a Nógrádi-, a Gömöri- és az Abauji-medencék. Mindegyik egy-egy kis Dunántul abban a tekintetben, hogy a dombokat fölépitő, régibb tengeri rétegek itt is fenn vannak egy-kétszáz méter magasságban s nincsenek ugy elsülylyedve, mint az Alföld alatt. Ezért mindegyik medence igen kedvesen változatos, termékeny dombvidék, azért már a honfoglaláskor ellepte őket a magyarság s tulnyomóan magyarok is maradtak, legfeljebb a cseh statisztikák hajmeresztő hazugságai telepitettek ide tótokat és cseheket.

Ezeket a medencéket most visszakaptuk, nagyon természetesen és a földrajzi tényezők szigoru következetességével, habár nem is egész terjedelmükben, de tulnyomó nagy részüket.

A Kis-Alföldön előretoltuk a határt annyira, hogy legalább a Csallóköz, meg azon tul egy keskeny sáv visszakerült Érsekujvárral és a nevezetes marcheggi vasutvonallal együtt. De az uj határ itt nem természetes, a Mátyus-földjének, egészen Vágujhelyig vissza kellett volna jönnie, hisz ez a Magyar-medencéhez szorosan hozzátartozó terület. Pozsony, Nagyszombat és Nyitra az ezeréves magyar történelemnek fontos állomáshelyei s mindig magyarok is voltak, együtt azzal a németséggel, amely velünk érzett, szabadságharcunkban velünk küzdött és együtt munkálkodott az ország fölvirágoztatásában.

Ipolyság visszatérésével a Nógrádi-medencének is haza kellett jönnie, tehát Losonc is visszakerült. Rozsnyóval a Gömöri-medencének ez a kissé különálló részmedencéje is visszacsatlakozott s ennek logikus folyományaképpen az Abauji-medence is, a Bodva felső vizvidékével, Jászóval együtt. De igy hazakerült az Aggteleki-barlanghoz tartozó hosszuszói ág is. Ezt a visszakapott szép ágat inditványoznám, hogy Ciano-folyosónak nevezzük el, a magyar érdekek hathatós pártfogója tiszteletére.

Nagyon fontos, hogy visszakerült Rimaszombat és Bánréve. Egészen komikus volt, amit ezzel a vasuti csomóponttal elkövettek. A csehek nem tudták semmire sem használni, nekünk meg tönkretette a vasuti közlekedésünket a Gömöri-medencében. Az ózdi vasgyárhoz csak autobuszokkal lehetett eljutni, meg valami hevenyészett kerülővel minden berendezés nélkül.

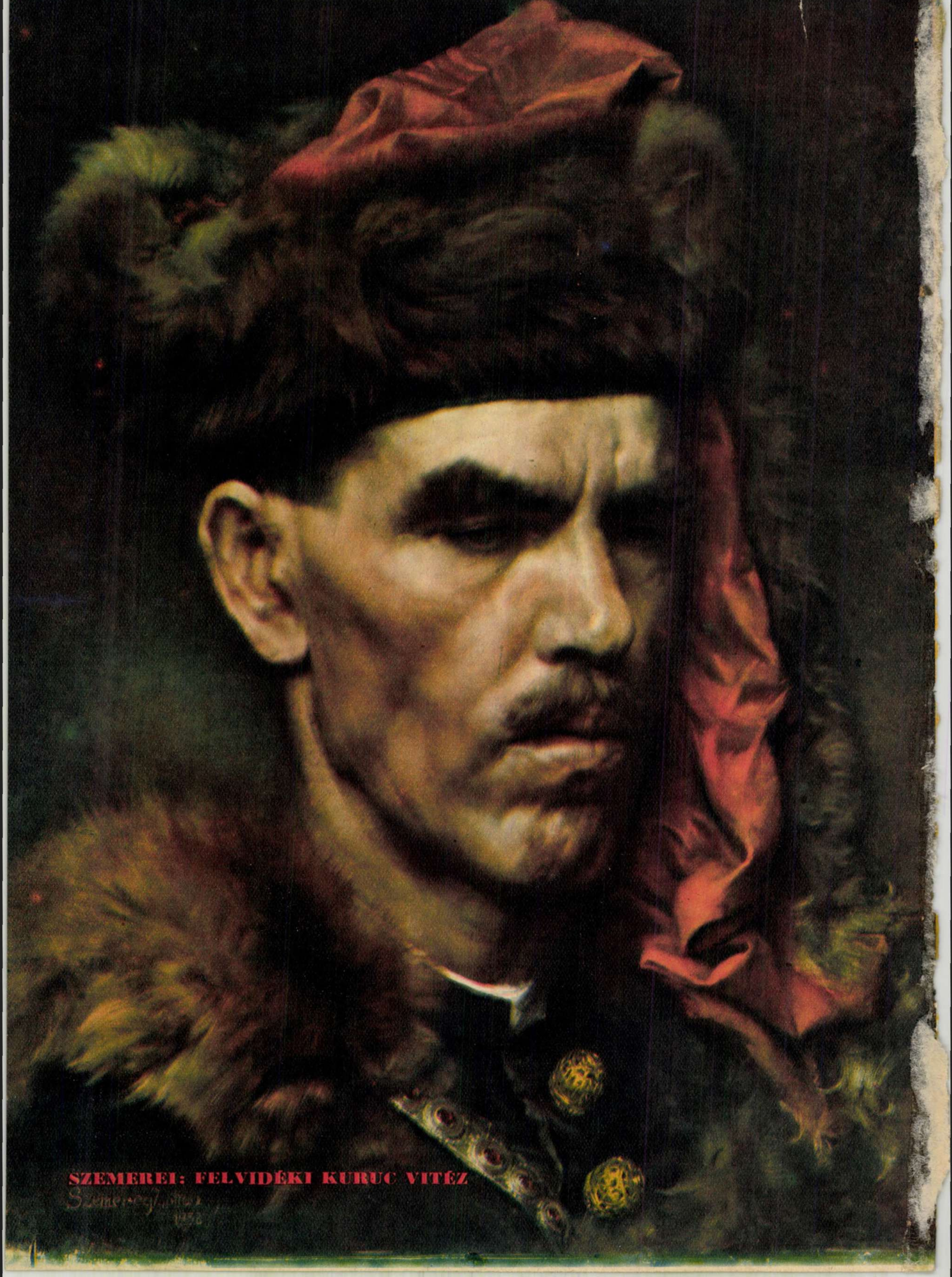
Kassa az Abauji-medence gazdasági centruma és a Hernád meg a Tárca völgyén levezető utak összefutásának helye. Itt az északról jövő árunak meg kellett állnia, mert megváltozott a szállitás módja és célja. Az „en gros" érkező áru innen „en detail" ment szét s viszont a Magyar-medencéből mindenfelől összefutó áru innen „en gros" ment ki északra. Igy lett Kassa igen nevezetes kereskedőváros. Eperjes mintegy elővárosa volt ebben a tekintetben s Eperjesnek is vissza kellett volna térnie. Most igy zsákutcába került, valósággal halálra van itélve.

Az Északkeleti-Felvidék lábánál elhuzódó alföldi sáv annyiban rendkivül nagy jelentőségü ránk nézve, hogy a Felvidék völgyeinek kijáratában keletkezett, nevezetes vásárhelyek és pedig Ungvár, Munkács és Beregszász most a kezünkben van, tehát a Felvidék, hogy ugy mondjuk, gazdátlanul maradt. Ha ott nem a mivelünk együtt érző, jóravaló rutén nép, hanem valami magyargyülölő, balkáni horda fészkelne, csak le kellene zárnunk a határt s éhen veszne az egész hegyvidék. Nem is képzelhető el, hogy a népek önrendelkező jogának tiszteletben tartása esetén ez a teljes szivvel-lélekkel hazakivánkozó rutén nép ne tehetné azt, amit akar s amit gazdasági helyzetének józan megitélése szinte követel.

A visszakerült terület több, mint 12.000 négyszögkilométer, tehát ezzel Csonkahazánk területe mintegy 13%-kal megnövekedett s mivel a terület lakossága körülbelül egymillió, tehát a lakosság is mintegy 12%-kal növekedett. Az Északnyugati-Felvidéknek az a része, amely nem került vissza, az most még roszszabb gazdasági helyzetbe jutott, mint amilyenben volt. A földrajzi tényezők itt is döntőleg fogják az eseményeket irányitani!

A melléklet kiadásáért dr. KOVÁCS DEZSŐ, a szerkesztésért dr. SZERELEMHEGYI ERVIN felelős. Pesti Hirlap R. T. kiadása, Légrády Testvérek R. T. nyomása. Budapest, V., Vilmos császár-ut 78. Nyomdaigazgató: KERTÉSZ ÁRPÁD.

Virágos diadalkapu alatt vonult be a honvédség Párkányra. Alsó kép: gyönyörü jelképül nemzeti szalaggal átkötött magyar kenyeret vittek át a honvédek a felszabadult magyarságnak. A kenyeret vivő honvédtiszt mellett két, cseh katonának besorozott, felvidéki magyar fiu haladt, piros-fehér-zöld szalaggal diszitett cseh sapkában.

SZEMEREI: FELVIDÉKI KURUC VITÉZ